

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

FENOMEN NACIONALIZACIJE KULTURNOG NASLIJEĐA

Magistarski rad

Kandidatkinja:

Memić Amina

Broj indexa: 390/II

Mentorica:

Doc.dr. Bakić Sarina

Sarajevo, Februar, 2020. godine

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIOLOGIJA

FENOMEN NACIONALIZACIJE KULTURNOG NASLIJEĐA

Magistarski rad

Kandidatkinja:

Memić Amina

Broj indexa: 390/II

Mentorica:

Doc.dr. Bakić Sarina

Sarajevo, Februar, 2020. godine

SADRŽAJ

Uvod	3-4
Metodološki dio	5-6
Pojmovi	7-9

Prvi dio

1.Nastanak nacije i nacionalnih država	10
1.1.Pojam države	10-11
1.2.Nastanak etničkih grupa i nacija	11-13
1.3.Etnonacija	14-18
1.4.Mitomanija i nacionalizam	18-20

Drugi dio

2.Civilizacija, kultura i kulturno naslijeđe	21
2.1.Pojam civilizacije	21
2.2.Kultura i kulturno naslijeđe	22-23
2.3.Kultura sjećanja i razaranje kulture sjećanja	23-24

Treći dio

3.Značaj kulturnog naslijeđa u procesu izgradnje nacionalnog identiteta	25
3.1.Povelja Kulina bana – rodni list Bosne	25-26

3.2.Kraljevina Bosna	26-27
• Jajce	27-28
• Visoko	28-29
• Kraljeva Sutjeska i Bobovac	29-30
3.3.Kulturni identitet Bosne u Osmanskom periodu	30
• Školstvo u osmanskome periodu	31-32
• Književnost i jezik	32-34
• Islamska umjetnost u osmanskome periodu	34
• Prosvjetno-kulturni razvoj katolika, pravoslavaca i Jevreja u Bosni	34-35
3.4.Austrougarska kultura u Bosni i Hercegovini	36-37
• Projekat razvoja nacionalne svijesti u Bosni u vrijeme Austrougarske monarhije	37-43
3.5.Očuvanje kulturnog naslijeđa danas	44-46

Četvrti dio

4.Alhamijado književnost i sevdalinka	47
4.1.Alhamijado književnost-spoj Istoka i Zapada	47-48
• Vrste alhamijado književnosti	48-49
• Prva zbirka alhamijado književnosti	49-51
• Divanska književnost i uticaj sufizma na južnoslavensku poeziju	51-55
4.2.Sevdalinka- melanholija ili ljubav	55-56
• Južnoslavenska usmena književnost	56-57
• Prva upotreba termina sevdah	58-62
• Prvi melodijiski zapisi sevdalinki	63-69

- Bel canto sevdah _____ 69-71
- Značaj saza u izvedbi sevdalinki _____ 71-72
- Radijski sevdah _____ 72-73
- Od narodne do novokomponovane muzike _____ 73-75

Peti dio

Metafizički aspekt i zloupotreba nacionalnog identiteta _____ 76-78

Zaključak _____ 79-80

Bibliografija _____ 81-83

PRILOG _____ 84-90

U V O D

Nijedan aspekt nacionalnog identiteta poput, jezika ili čak države nije toliko važan kao što je kulturno naslijeđe. Bez obzira da li se radi o materijalnom ili nematerijalnom kulturnom naslijeđu. Kulturno naslijeđe je simbol ili skup simbola praksi i pisanih izvora koji svjedoče po postojanju nekog naroda, njegovog kulturnog identiteta i historijske utemeljenosti nekog naroda u sveukupnoj historiji čovječanstva. Često kroz historiju imali smo priliku čuti za narode koji žive bez svoje matične države kao sistematske političke organizacije. Također često se nekim narodima osporava postojanje njihovog jezika i historijske utemeljenosti tog jezika kao takvog.

Ipak postojanje kulturnog naslijeđa što svakako podrazumjeva najstarije pisane izvore o spomenu nekog naroda ili države u historiji svakako svjedoči o postojanju jezika nekog naroda. Shodno tome sva osporavanja u bilo kom smislu ostaju besmislena.

Primjer je za to upravo Povelja Kulina bana iz 1189. godine. Povelja Kulina bana napisana je na starobosanskom jeziku na bosanskom pismu poznatom pod imenom bosančica.

Ovaj dokument se smatra prvim zvaničnim dokumentom Bosanske banovine.

U ovom radu kroz nekoliko poglavlja ćemo prikazati kulturni razvoj Bosne i Hercegovine od najranijih dana bosanske historije pa do našeg vremena. Namjera prikaza kulturnog razvoja Bosne od najranijeg doba do danas nije pisanje o historiji niti je primarni cilj govoriti o historiji Bosne. Naime, primarna namjera je upravo pokazati i dokazati da je kultura i kulturno naslijeđe jedina konstanta svakog društva.

Cilj je prikazati kulturno naslijeđe kao nadnacionalnu kategoriju koja bi trebala biti faktor ujedinjenja svih etničkih skupina unutar Bosne i Hercegovine nasuprot nerijetko prisutnom razjedinjenju različitih etničkih skupina, prvenstveno na tlu Bosne i Hercegovine posebno kada je u pitanju kulturno naslijeđe te mjesto nastanka određenih tradicijskih praksi, muzičkih instrumenata, ili muzičkih žanrova ili književnosti.

Ukratko prikazat ćemo kulturno historijski razvoj Bosne i Hercegovine i bosanskog društva kroz period Kraljevine Bosne, Osmanskog carstva i boravka Austro-Ugarske monarhije na tlu Bosne i Hercegovine. Poseban značaj ima dio o projektu nacionalnog buđenja u Bosni i Hercegovini koji

je nastojao sprovesti Benjamin Kallay. Kroz spomenuto poglavlje mogu se uvidjeti problemi sa kojima se susreće bosanskohercegovačko društvo danas.

Cilj nam je prikazati da kroz sve historijske epohe kroz koje je Bosna i Hercegovina prolazila kao država jedini važan čimbenik njene državnosti je ustvari kulturno naslijeđe koje imamo danas. Također vrlo je bitno reći da preplitanje različitih kulturnih uticaja u različitim vremenima ne znači potiranje jednog kulturnog identiteta nad drugim.

Naprotiv, preplitanje različitih kulturnih uticaja predstavlja raznolikost koju vrijedi čuvati.

Svako isključivo prisvajanje kulturnog naslijeđa od strane jedne etnonacionalne skupine predstavlja zarobljavanje kulturnog naslijeđa i nemogućnost istraživanja historije kulture.

S druge strane preplitanje kulturnih uticaja i stalne promjene su sasvim prirodna i poželjna pojava.

Ideja koju nastojimo promovirati kroz ovaj rad je neprolaznost kulturnog naslijeđa bez obzira na političke promjene u nekom društvu.

1.1. Problem istraživanja

Problem rada bit će usko vezan za fenomen nacionalizacije koji u našem kontekstu predstavlja tendenciozno prisvajanje kulturnog naslijeđa naroda Balkana od strane određenih nacionalnih skupina, te ćemo nastojati ukazati na razmjere pogubnosti i besmisao takvih tendencija.

1.2. Predmet istraživanja

Predmet istraživanja u našem radu tematizirat će neke od uzroka i posljedica nacionalizacije kulturnog naslijeđa, koliko je to moguće u okvirima ovog rada.

1.3. Teorijska osnova istraživanja

Pored navedenog problema i predmeta rada u kojem smo naveli osnovnu temu rada, nastojat ćemo da ukažemo na smisao nacionaliziranja kulturnog naslijeđa u modernom društvu u kojem živimo danas. Pokušat ćemo da definiramo u okviru našeg konteksta šta je to fenomen nacionalizacije te kako i zbog čega dolazi do tog fenomena. Također nastojat ćemo da predočimo podatke o razvojnom putu nekih iznimno bitnih dijelova kulturnog naslijeđa kao što su sevdalinka I alhamijado književnost.

Kroz primjer sevdalinke ćemo ustvari, nadamo se uspješno, prikazati pogubnost i besmisao strogog nacionaliziranja kulturnog naslijeđa.

Također želimo se osvrnuti i na posljedice nacionaliziranja kulturnog naslijeđa u kontekstu sadašnjice te posljedica ovog fenomena na odnose među različitim etničkim skupinama ali i zablude koje se direktno vežu za nastanak i porijeklo nekih dijelova kulturnog naslijeđa proistekle iz naroda.

2. Ciljevi istraživanja

2.1. Društveni cilj

Cilj ovog rada je fenomen nacionalizacije predstaviti kao bitan problem u formiranju stabilnog i prosperitetnog društva te uspostave harmoničnih odnosa između više etničkih skupina.

Jedan od bitnih ciljeva je i samo problematiziranje ove teme obzirom da ne postoji veliki broj naučnih radova koji direktno problematiziraju fenomene nacionalizacije kulturnog naslijeđa na način kako to namjeravamo učiniti u okviru ovog rada

2.2. Znanstveni cilj

Naučni cilj obrađivanja odabrane teme je racionalno i nepristrasno predočiti postojeće podatke o porijeklu i nastanku nekih iznimno bitnih dijelova kulturnog naslijeđa kako bi se izbjegle zablude bilo koje vrste kada je u pitanju nastanak i porijeklo nekih dijelova kulturnog naslijeđa. Primarna težnja je da prikupljeni podaci posluže za širu akademsku upotrebu ili pri eventualnim istraživanjima sa sličnom temom kojih će zasigurno biti u budućnosti.

3. Sistem hipoteza

Generalna hipoteza Fenomen nacionalizacije kulturnog naslijeđa javlja se skoro u svim društvima, barem u nekoj fazi njihovog egzistiranja kroz historiju. Kao takav predstavlja neodvojivi dio formiranja nacionalnog identiteta svakog naroda.

Pomoćna hipoteza 1 Nacionalizacija kulturnog naslijeđa kao fenomen danas se javlja pretežno u društvima koja još uvijek iz različitih razloga nisu uspjeli formirati stabilne nacionalne države, te kod građana još uvijek ne postoji jasno razvijena nacionalna svijest.

Metode istraživanja: U okviru ovog rada korištena je metoda prikupljanje podataka iz sociološke i etnološke literature.

NACIONALIZACIJA

“(Engl. nationalisation) predstavlja prinudni, potpuni ili parcijalni prelaz u društvenu, odnosno državnu svojinu krupnih ili svih privatnih preduzeća, određene privredne grane ili određene vrste veličine sa naknadom ili bez naknade.

Nacionalizacija može biti u službi različitih ciljeva što zavisi od društveno-ekonomskog sistema i drugih historijskih okolnosti.” (Lavić, 2014: 484)

Kao što vidimo, prema definiciji pojam nacionalizacije se odnosi na prelazak privatne svojine u državnu odnosno društvenu svojinu od koje u idealnom smislu ima korist svaki pojedinac uključujući i vladajući sloj društva. Na taj način se jača postojeći državni sistem.

Ipak, pojam nacionalizacije se koristi u različitim značenjima, te se iza ovog pojma kriju i različiti drugi pojmovi poput kulture, naslijeđa ali nerijetko i mitovi koji se vežu za neko društvo i historiju postojanja tog društva. Pojam nacionalizacije posebno je vezan za mitove vezane za nastanak nekog od naroda na Balkanu te se kroz mitove pronalazi historijsko uporište kojim se dokazuje porijeklo i postojanost nekog naroda.

Naime, pod pojmom nacionalizacije posebno u kontekstu naroda na prostoru Balkana odnosno konkretno na prostorima bivše Jugoslavije podrazumjeva se prisilno prisvajanje kulturnog naslijeđa u svrhu potvrđivanja postojanosti nacionalnog identiteta, od strane različitih nacionalnih skupina. U temelju tendencioznog prisvajanja kulturnog naslijeđa nalazi se ustvari mitologizirana historija bazirana na romantičarskim narativima vezanim za porijeklo i ukorijenjenosti nekog naroda na prostorima Balkana.

Pojam nacionalizacije kulturnog naslijeđa, posebno na prostorima bivše Jugoslavije je posebno osjetljiv i višeznačan pojam. Pojašnjenje ovog pojma je od izuzetnog značaja, kao i određivanje njegove stvarne važnosti u formiranju zdravog i prosperitetnog društva.

Imajući u vidu definiciju nacionalizacije mogli bismo reći da je shvatanje pojma nacionalizacije posebno u kontekstu kulturnog naslijeđa u potpunosti pogrešno. Shodno tome, sama tendencija nacionalizacije kulturnog naslijeđa odnosno prisvajanje kulturnog naslijeđa od strane jednog nacionalnog korpusa je pogrešna te nema nikakvo racionalno uporište.

TRADICIJA

Pojam tradicije u najširem smislu znači prenošenje svih kulturno historijskih civilizacijskih dostignuća sa generacije na generaciju, vežu se i različiti drugi pojmovi poput pojmova kulture, historije i civilizacije.

Historija je posebno širok pojam koji se vrlo često kako u naučno akademskom tako i u narodnom govoru vezuje za tradiciju. Ponekad je skoro nemoguće odvojiti historiju jednog naroda od tradicije tog naroda. Da bi se preciznije pojasnila veza između historije, povijesti i tradicije moramo najprije navesti razliku između termina historija i povijest. Naime, iako se u kolokvijalnom govoru povijest i historija koriste kao sinonimi ipak zaista postoji prilično jasna razlika između ova dva pojma. Različnost ovih pojmova neki filozofi a posebno historičari često poriču. Ipak korijeni različnosti ova dva pojma nalaze se u Hegelovoj filozofiji. Ako dalje odemo u historiju vidjet ćemo da razlikovanje pojmova povijest i historija potiče još od Aurelija Augustina. On je u svom promišljanju o historiji i povijesti, možemo reći prvi uspostavio razliku između historije i povijesti tako što je opise prošlih događaja, okarakterizirao kao „puku historiju“ dok su događaji u sadašnjem trenutku i događaji koji nam omogućuju da razmišljamo dalje o budućnosti ustvari povijesni događaji. Ova ideja kasnije ponovo oživljava kroz Hegelovu filozofiju odnosno njegovo poimanje povijesti kao ponovno kretanje duha.

Posebno bitan pojam koji se provlači kroz prethodne navode je pojam napretka. Postavlja se pitanje kako možemo unaprijediti tradiciju i da li je to uopšte moguće. Podsjetit ćemo se nakratko Ničeovog gledišta o odnosu prema historiji.

Naime, Niče u svom djelu *„O koristi i štetnosti historije za život“* iznosi tri različita odnosa prema historiji. Niče navodi da historiju treba koristiti onoliko koliko ona koristi životu koji živimo i vremenu u kojem se nalazimo. Pored toga historiju možemo posmatrati i kao nedodirljivu svetu kategoriju što neizbježno implicira zarobljenost u prošlosti a što onemogućava bilo kakvo promišljanje u bilo kojem drugom kontekstu osim u kontekstu prošlosti. Ovakvo gledište često otvara prostor za pretjerano romantizirane priče o slavnoj prošlosti nekog naroda što opet stvara prostor za netrpeljivost i superioran odnos jedne skupine spram drugih skupina. Ovakav odnos prema historiji nas potpuno duhovno i intelektualno onesposobljava u svako smislu.

Drugi stav prema historiji je da iz priča o prošlosti trebamo uzimati pouku ukoliko je to moguće za potrebe stabilnog života u društvu sadašnjeg trenutka.

Treći, zasigurno najkorisniji odnos prema historiji je takav da iz historije trebamo uzimati pouke za budućnost.

Za takav odnos prema historiji trebamo biti duhovno i intelektualno spremni i povijesno zreli kao pojedinci ali svakako i kao društvo. Pod društvenom i povijesnom zrelošću podrazumjeva se kolektivna sposobnost razumjevanja istinski bitnih događaja iz historije i predviđanja posljedica sadašnjeg trenutka. Samo takva društva mogu ispisivati novu povijest.

U skladu sa prethodno navedenim a što je u vezi sa odnosom prema historiji možemo primjeniti i u odnosu prema tradiciji. Odnos prema tradiciji najbolje pojašnjava britanski esejist i pjesnik Tomas Stearns Eliot u svom eseju „*Tradicija i individualni talenat*“ navodi razliku između pojma *tradicionalizam* i *tradicija*.

Tradicionalizam je prema Eliotovom mišljenju oružje kojim se, usljed konzerviranja i zadržavanja tradicije u njene postojeće kalupe upravo ta pomono čuvana tradicija ubija.

S druge strane tradicija je fleksibilna kategorija koja je promjenljiva i koja u stvarnosti vapi za promjenom kako bi se održala.

Tradicija da bi ostala obilježje jednog naroda i da bi kao takva dala smisao postojanju nekog naroda i težnji tog naroda za opstankom mora biti uvijek u skladu sa vremenom u kojem se nalazimo. Na taj način joj se omogućava i sigurno i postojano mjesto u budućnosti.

1. NASTANAK NACIJE I NACIONALNIH DRŽAVA

Od najranijih početaka uspostave ljudskih zajednica ljudi su nastojali udružiti se u manje ili veće skupine. Razlozi za udruživanjem su različiti ali veoma prirodni i pokazuju iskonsku ljudsku prirodu i sklonosti. Ljudi su se najprije udruživali u rodovske zajednice zatim u plemena potom u veće organiziranije zajednice poput država.

1.1. Pojam države

Definicija države ima mnogo. Pojam države se može definirati na različite načine te obuhvatiti različite aspekte koji čine jednu državu samostalnim pravnim subjektom u svekolikoj društvenoj stvarnosti.

Za državu u najširem smislu možemo reći da je povijesna tvorevina i kategorija koja je nastala na određenom stepenu društvenog razvitka čovjeka.

„Država je ona društvena organizacija koja ima monopol fizičke prinude putem kojeg vrši svoju državnu vlast. Ova se vlast za razliku od svih drugih oblika vlasti odlikuje svojom suverenosti što znači da je viša od svih ostalih koje joj se moraju pokoravati.”

(Lavić, 2014. 183, 184.)

Imajući u vidu ovakvu definiciju države kao principa društvenog korektiva i društvene prisile koja je u određenoj mjeri odraz dobrovoljnog pristanka građana na eventualnu upotrebu sile od strane države spram građana, neizbježno je prisjetiti se Hobbove teorije suvereniteta. Prema Hobbovoj teoriji nastanka države, njeno glavno obilježje je suverenitet. O ovom pojmu ćemo u daljem tekstu govoriti u širem kontekstu kroz prizmu kulture, kulturnog naslijeđa i drugih obilježja koja čine državu ozbiljnim političko povijesnim subjektom. Obratit ćemo pažnju na kratko na ugovornu teoriju J.J. Rusoa. Naime, prema njegovoj teoriji ljudi su suveren koji sklapajući ugovor i udružujući se kao politički subjekti prenose svoj suverenitet na pojedinca koji bi trebao biti personifikacija njihove volje, sprovoditelj volje većine, zaštitnik njihovih prava sve do trenutka dok većina ne odluči da promjeni izabranog suverena. Samo narod može izabrati suverena ali ga može i svrgnuti u koliko on kao predstavnik većine ne štiti prava drugih. Svrha

sklapanja ugovora između pojedinaca u društvu njihovo ujedinjenje sa namjerom konačnog političkog organiziranja je upravo zaštita prava svih podjednako te zaštita ljudi od tzv. “prirodnog stanja” odnosno apsolutnog ratovanja svih protiv svih. Za razliku od Hobbove teorije gdje je apsolutni suverenitet sadržan u jednoj ličnosti koja posjeduje apsolutnu političku i vojnu moć nad ostalima te vladavine apsolutne monarhije koncept Rusoove teorije društvenog ugovora je demokratičniji, fleksibilniji te zahvaljući tom konceptu nakon Francuske buržoaske revolucije počinje polako osnivanje nacionalnih država.

Kako smo prethodno naveli pojam suvereniteta nije samo usko referentan na političku i vojnu moć. U najširem smislu suverenitet predstavlja pravo i sposobnost očuvanja svih drugih civilizacijskih tekovina osim teritorije poput, jezika, pisma i kulture.

Postoje mnoge etničke skupine koje nemaju tačno omeđenu teritoriju koju mogu nazvati svojom državom u doslovnom smislu te riječi ali imaju izuzetno razvijen kulturni identitet. Ponekad je teško odrediti šta je, uslovno rečeno važnije, država kao teritorijalno administrativna jedinica ili kulturni identitet i tradicija koju njeguje određeni narod.

Poučeni iskustvom kroz historiju, uz prisutnu dozu opreza mogli bismo reći da kulturna obilježja i tradicija te kulturno naslijeđe imaju neuporedivo duži vijek trajanja od pojedinih država ili čak ogromnih imperija za koje se činilo da će biti gotovo zauvijek aktivni politički subjekti na svjetskoj sceni društvenih zbivanja. Svjedoci smo ukoliko samo prošetamo Bosnom i Hercegovinom odnosno nekim od njenih gradova da svaki grad ima neko kulturno tradicijsko i danas živo obilježje neke prošle epohe odnosno jedino što svjedoči o postojanju neke prethodne države ili preciznije rečeno državnog uređenja u upravo kulturno historijska obilježja različitih vrsta.

1.2. Nastanak i razvoj etničkih grupa i nacija

Veoma često u svakodnevnom govoru, u medijima ali u literaturi imamo priliku čuti i pročitati razna pojašnjenja termina naroda, nacije i etničkih grupa. Nerijetko dolazi do zabune pri definiranju i pojašnjavanju ovih pojmova pa često imamo priliku čuti kako su nacija i narod sinonimi. Međutim narod predstavlja niži stupanj društvenog organiziranja pojedinaca od nacije. S druge strane, narod je viši stupanj političke i

društvene organiziranosti od plemenskih i rodovskih društvenih organizacija pojedinaca.

Pojam narod prema jednoj od definicija podrazumjeva niži, najbrojniji sloj građanstva, stanovništvo neke države, grada ili sela. U antičkoj Grčkoj narod – *demos* označavao je široku masu najniži slojeve slobodnog siromašnog građanstva.

U starom Rimu narod – *populis* je podrazumjevaao slojeve politički aktivnih slobodnih građana također, u *populis* spadaju i niži slojevi, siromašno slobodno građanstvo, koji su u starom Rimu nazivani *pelbs*.¹

Danas se umjesto starorimskog termina *pelbs* koristi termin puk.

Narod je najšire rečeno, ljudska, živa komponenta države. Mogli bismo reći da narod čini osnovnu komponenta društvenog oblika organiziranja iako je na ljestvici složenosti po značaju i konstituciji na srednjem stupnju odnosno, predstavlja viši stepen organiziranosti od plemena i rodovskih zajednica ali je organizacijski na nižem stepenu od nacije. Termin narod se često različito definira. Ponekad se definira kao pravno politička podkategorija koja predstavlja sastavni dio nacije. Ipak se najčešće definira kao etnička skupina. Pod ovim terminom podrazumjeva se skupina ljudi vezana zajedničkim kulturno civilizacijskim obilježijima, kao što su jezik, kulturne specifičnosti koje je odvajaju od drugih etničkih skupina. Dvije ili više etničkih skupina mogu živjeti na širem etničko kulturnom prostoru zajedno. Pod takvim širim prostorima se obično podrazumjeva neka država sa teritorijom, jezikom i ostalim simbolima poput zastave, grba, himne. Postoje različite etničke skupine koje mogu također imati svoje simbole poput zastave ili grba ali se u okvirima pravne države dopušta korištenje tih simbola samo u svrhu odvajanja i raspoznavanja u odnosu na druge etničke grupe bez narušavanja državnog poretka unutar države u kojoj određene etničke grupe postoje.

Najjasniji primjeri su zajednice Bošnjaka širom svijeta. Naime, od Australije do Amerike postoje brojnije i manje brojne skupine Bošnjaka koje imaju pravo na korištenje svog jezika ispoljavanje svog kulturnog identiteta na svaki način čak imaju

¹ Više vidjeti u knjizi „Leksikon socioloških pojmova“ prof. dr. Lavić Senadin; Fakultet političkih nauka Sarajevo, 2014.

pravo na isticanje svoje državne zastave unutar njihovih vjerskih i kulturnih institucija, imaju pravo na intoniranje himne pri organiziranju različitih svečanosti čak u posljednje vrijeme sve je češća praksa da Bošnjaci širom svijeta, ostvaruju pravo na obilježavanje državnih praznika države iz koje potiču kao što su Dan državnosti i Dan nezavisnosti.

Bitno je naglasiti da u Sjedinjenim Američkim Državama postoji oko tri stotine različitih etničkih grupa. Nakon utemeljenja američke nacije koju je konstituiralo trinaest Britanskih kolonija te njihovog proglašenja nezavisnosti 4. jula 1776. godine potom usvajanja Ustava Sjedinjenih Američkih Država konstituirala se Američka nacija. Ovo je bitno naglasiti kako bi se bolje razumio kontekst unutar kojeg se koristi termin etničke grupe za različite narode koje žive na tlu Sjedinjenih Američkih Država, ne nazivaju se nacionalnim manjinama. Među etničkim skupinama koje žive na tlu Sjedinjenih Američkih Država nalaze se i Albanci, Hrvati, Srbi, Bošnjaci, Turci i drugi. Bez obzira što svi ovi navedeni narodi imaju svoju državu porijekla i sva obilježja koja ima i svaka druga nacija na svijetu obzirom da žive pod državljanstvom Sjedinjenih Američkih Država sve ove navedene skupine se nazivaju etničkim skupinama. Kao što se vidi iz navedenog nacionalnost u slučaju Sjedinjenih Američkih Država ali i drugih većih država je čisto pravna kategorija koja može ali i ne mora nužno imati bilo kakve veze sa duhovnom i emotivnom povezanošću pripadnika različitih skupina sa državom u kojoj različite etničke skupine žive. Za razliku od većine država na prostoru Balkana gdje je nacionalna pripadnost i tačno određenje porijekla te potvrđivanja historijskog prava na državu i nacionalni identitet je iznimno važna i gotovo sveta kategorija čije bilo kakvo propitivanje postaje svojevrsna blasfemija.

Ovakav odnos prema naciji kao političkoj kategoriji ali i problemi s kojima se susreću zemlje zbog iznimno krutog odnosa i shvatanja pojma nacije može se pojasniti pojmovima etnonacija i etnonacionalizam o čemu ćemo govoriti u narednim redovima.

1.3. Etnonacija

Ovaj pojam u sociologiji označava nacije koje su nastale na osnovu etničke skupine odnosno etnije. Preciznije rečeno etnonacije su one nacije koje svoj etnički identitet nastoje, uslovno rečeno institucionalizirati kroz državu u punom smislu te iz etničke grupe razviti se u naciju. Postoje dva principa konstituiranja nacija.

Prvi princip podrazumjeva pravno građanski koji se isključivo odnosi na državljanstvo nekog pojedinca ili grupe. Građanski princip konstituiranja nacije je opće poznat skoro svugdje u svijetu. Pri definiranju pojma nacije i određivanja nacionalne pripadnosti bilo kog pojedinca ili etničke grupe, pod nacionalnom pripadnošću se podrazumjeva upravo državljanstvo nekog pojedinca ili grupe. Upravo za koncept građanske nacije primjenjen pri formiranju Američke nacije o kojoj smo prethodno govorili.

Iz tog razloga, stanovnici Sjedinjenih Američkih Država kao što su Albanci, Hrvati, Bošnjaci i Srbi su samo etničke grupe sa svim svojim obilježijima dok su svi zajedno Amerikanci po naciji jer su time vezani ne prema kulturnim obilježijima već prema državljanstvu. Ovakav princip shvatanja pojma nacionalne pripadnosti je iz perspektive naroda na Balkanu veoma zbunjujući i čini se kao da se radi o prisilnoj asimilaciji različitih naroda se vršenje svojevrsne akulturacije manje dominantnih grupa.

Naravno da je ovakvo shvatanje pojma građanske nacije ustvari pogrešno jer smo iz prethodno navedenih primjera vidjeli da etničke grupe bez obzira na brojnost imaju puno pravo ispoljavanja svih svojih različitosti te im se garantuje zaštita osnovnih ljudskih prava u šta spada i pravo na slobodno ispoljavanje religijskih uvjerenja, obreda pa čak i obilježavanje državnih praznika one države iz koje pripadnici neke etničke skupine pripadaju.

Pojam nacionalne manjine² se prema zakonu zemalja sa konceptom građanske nacije ne koristi toliko često ili barem ne sa određenim atributom poput nacionalna ili kulturna upravo zbog činjenice da je odrednica nacionalne pripadnosti upravo državljanstvo a ne kulturne specifičnosti svake od etničkih grupa. Termin nacionalne

²Ovaj pojam u engleskom jeziku se označava prosto terminom *minority* bez prefiksa nacionalnog, kulturnog ili rasnog. Ovaj termin u prevodu na naš jezik znači samo manjina bez obzira da li se radi o naciji, ili rasnoj ili etničkoj skupini.

ili rasne ili etničke manjine se često samo zamjenjuje terminom manjine. Razlog tome je što se želi izbjeći diskriminatorni ton pri opisivanju demografske slike neke države.

Na taj način se smanjuje društveni pritisak koji se može stvoriti usljed brojnih različitosti među etničkim grupama te njihovih težnji da ostvare jednaka prava.

Pokušaj uspostave građanske nacije u našoj bliskoj prošlosti je uspostava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Naime, kako je većini poznato Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija je bila sastavljena iz šest saveznih republika te je svaka od tih republika bila posebna administrativno teritorijalna jedinica u kojima su bili nastanjene različite etničke skupine ili kako je to bilo tada uobičajeno reći narodnosti. Osnovna odrednica nacionalne pripadnosti je bilo državljanstvo Jugoslavije te su prema tome svi građani bez obzira na etničku pripadnost bili Jugosloveni. Termin *nacionalne manjine* nije korišten jer se smatrao diskriminirajućim i uvrijedljivim već je zamjenjen terminom *narodnost*. Za razliku od drugih država koje temelje svoje nacije po građanskom principu gdje su i vjerske slobode zagwarantirane svim etničkim skupinama te se i praktično sprovodi zakon o zaštiti ispoljavanja religijskih uvjerenja u slučaju Jugoslavije mogli bismo reći da su vjerske slobode bile nominalno zagwarantirane dok je stepen zaštite takvih prava u praktičnom smislu bio diskutabilan. O vjerskim slobodama u Jugoslaviji nećemo dalje govoriti jer bi to izašlo iz okvira teme rada.

Drugi princip po kojem se mogu formirati nacije je princip etnije. Ovaj princip podrazumjeva formiranje nacije na osnovu kulturno tradicijskih i jezičkih obilježija svojstvenih samo jednoj etničkoj grupi.

Etničke grupe same po svojoj biti nemaju politički suverenitet u punom smislu.

Onog trena kada se unutar etnonacije javi potreba za ostvarivanjem suvereniteta i političke potpune nezavisnosti te se u tu svrhu mobilizira neka etnička skupina odnosno narod onda dolazi do novog fenomena koji se naziva etnonacionalizam a koji rezultira netrpeljivošću prema drugim manje moćnim etničkim skupinama što neminovno vodi u oružane sukobe.

Nakon raspada bivše Jugoslavije mogli bismo reći da su bivše republike, sada neovisne države, ustvari mahom etnonacionalne države³ ili to barem nastoje biti. Također zbog pogrešnog shvatanja pojmova nacionalnost i nacionalna država često u svakodnevnom govoru u medijima a nerijetko i od nemalog broja mislećih ljudi imamo priliku čuti kako je nacionalna država, ona država u kojoj politički suverenitet ima samo jedna nacija pri čemu se često misli upravo na samo jednu etničku grupu koja bi bila dominantna na društveno političkoj sceni takve države. Najčešće na našim prostorima kada se govori o nacionalnoj državi i uspostavi takve države nema se u vidu koncept građanske nacije već se uglavnom često indirektno aludira na potrebitost formiranja etnonacionalnih država a etnonacionalizam je često proporcionalan domoljublju i odanosti svojoj kulturi i porijeklu.

Zbog formiranja država na principu etničkih obilježja iz čega prizilaze etnonacije i etnonacionalne države, a s druge strane, zbog neshvatanja ili pogrešnog shvatanja građanskog principa konstituiranja nacije u kojem bi odrednica nacionalne pripadnosti bilo samo državljanstvo države u kojoj živimo često se u svakodnevnom govoru ali u zakonima pa i u ustavima zemalja Zapadnog Balkana sasvim legitimno koriste politički nekorektni i u najmanju ruku čudni termini poput termina *nacionalne manjine* ili čak termin *konstitutivni narodi*.

Kada govorimo o svakom od ovih navedenih termina odmah se da primjetiti da su ovi termini i njihova upotreba najblaže rečeno diskutabilni.

Naime, imajući u vidu sve prethodno navedeno moramo naglasiti da upotreba termina nacionalne manjine ima diskriminirajući prizvuk upravo zbog aluzije da unutar jedene države postoje dominantne nacionalne skupine koje posjeduju veći politički i opći društveni legalitet u odnosu na pripadnike takozvanih nacionalnih manjina. Shodno tome dominantne nacionalne skupine imaju pravo da asimiliraju manje brojne nacionalne skupine te da dovedu u pitanje sva njihova ljudska i građanska prava, ako govoru o građanskim pravima uopće ima mjesta. Također shodno svemu prethodno rečenom, te definiciji nacije prema kojoj je državljanstvo glavna odrednica nacionalne pripadnosti onda u kontekstu nacionalnih manjina to bi značilo da unutar neke države

³ Više vidjeti u knjizi „Leksikon socioloških pojmova“ prof. dr. Lavić Senadin; Fakultet političkih nauka Sarajevo, 2014.

žive određene skupine ljudi čiji članovi posjeduju državljanstvo neke druge države a da to nije ona država u kojoj žive. Ovdje nam nije cilj praviti još veću zbrku već realno prikazati besmislenost formiranja etnonacionalnih država te teškoće održivosti takvih država. Također cilj je ukazati na pogrešno korištenje iznimno bitnih termina sa aspekta formalne logike te pogubnost pogrešne upotrebe nekih termina s kojima se svakodnevno susrećemo.

Kada je u pitanju upotreba termina konstitutivni narod ili narodi, tu već nastaje prava zbrka. Kako sa pravno političkog tako i sa formalno logičkog aspekta. Ako imamo u vidu da konstitutivnost općenito znači mogućnost i sposobnost formiranja nečega, biti sastavni dio neke cjeline onda po samoj logici stvari a u kontekstu naše teme znači da svaki pojedinac sačinjava mali dio velikog društvenog sistema odnosno države.

U osnovi, konstitutivni narodi su oni narodi koji sačinjavaju društvo jedne države, učestvuju u uređenju države donošenju i izmjeni zakona biranju predstavnika ali i uživaju određena građanska prava. Kao takvi zemlju u kojoj žive čine ravnopravnim političkim subjektom na svjetskoj političkoj sceni. Postavlja se pitanje nije li svaki građanin konstitutivan za svoju državu? Pogledajmo primjer Bosne i Hercegovine: Jedna smo od rijetkih država koja prema ustavu ima podjelu građana na konstitutivne narode i nacionalne manjine. Uskladu sa svim navedenim, znači da samo određeni broj ljudi ima pravo glasa kada je u pitanju učestvovanje u donošenju zakona i izmjeni zakona te biranju predstavnika i to u zavisnosti da li su pripadnici nekog od konstitutivnih naroda. Šta je sa nacionalnim manjinama odnosno drugim etničkim skupinama? Da li samim time što ne pripadaju nekom od konstitutivnih naroda nemaju nikakva prava odnosno ne predstavljaju dio stanovništva države u kojoj žive?

Na ovo pitanje svakako kao građani ove države, suočeni sa općom političkom realnošću znamo odgovor. Da li znači da je kultura i kulturno naslijeđe drugih etničkih grupa u našoj zemlji manje važno i da uopće ne čini dio kulturnog naslijeđa Bosne i Hercegovine?

Slijedeći logiku ovakve podjele stanovništva nemoguće je a da nam se ne nametne misao o podjeli građana kakva je bila u antičkoj Grčkoj u kojoj su građani bili podjeljeni na vladare, vojsku, trgovce, siromašni sloj ili obični puk i robove koji i nisu smatrani građanstvom već prosto prema Aristotelovim riječima, oruđem koje govori.

Ovakav odnos prema građanima te ne postojanje stabilne građanske države neminovno otvara vrata različitim nacionalizmima i mitologizaciji nacionalnog porijekla što rezultira stalnom međunacionalnom netrpeljivošću, višestoljetnom mržnjom među pripadnicima različitih etničkih skupina a u krajnjoj liniji i oružanim sukobima ozbiljnih razmjera.

1.4. Mitomanija i nacionalizam

Najraniji preci današnjeg modernog čovjeka su kako bi sebi pojasnili neke njima neshvatljive pojave u prirodi upravo izmišljali razne legende i mitove koji su davali berem neko prihvatljivo objašnjenje za događaje u prirodi i svijetu oko prvih ljudskih zajednica. Obično priče poput legendi i mitova najčešće uopšte nisu istinite ali nam mnogo govore o stanju svijesti, načinu života i kulturi generacija prije nas. Iako iz perspektive modernog doba svaki mit iz prošlosti nam se čini nelogičnim pa čak i smiješnim ipak nemoguće je poreći da su legende i mitovi svih vrsta izuzetno zanimljivi i puni informacija o načinu razmišljanja ljudi vijekovima prije nas.

Svako vrijeme ima svoje mitove. Hiljadama godina prije nas ljudi su prepričavali legende i mitove o vilama, božanstvima, svecima, junacima na krilatim konjima, aždahama i različitim nevjerovatnim događajima. Iz perspektive hiperinformacijskog doba u kojem živimo uz sigurnost u nepostojanje vila, aždaha i različitih nemani svi takvi mitovi nam izgledaju smiješno i služe nam kao izvor priča za razonodu.

Međutim i naše doba ima svoje mitove. Nisu li tobože naučne tvrdnje o postojanju života na Marsu, tvrdnje o različitim letećim neidentificiranim objektima jedan od oblika mitova modernog doba?

Specifičan mit modernog doba je *mit naučne dokazivosti* svega i svačega. Ako čitamo najbesmisleniji članak na nekom od nebrojenih internet portala ukoliko negdje u tekstu postoji ona čuvena sintagma, *naučnici tvrde da... ili naučnici su dokazali da...* ma koliko ostatak teksta bio nebulozan većina čitatelja će povjerovati u pročitano i to bez obzira na stepen obrazovanja.

Još jedan od mitova ili bolje rečeno čitava široka lepeza mitova a koja je i danas veoma zastupljena i u koju vjeruje ogroman broj visoko obrazovanog stanovništva su mitovi o vjekovnoj nacionalnoj ukorijenjenosti na nekom prostoru. Ovi mitovi spadaju u mitove višeg nivoa jer služe kao vješto političko i psihološko oružje pri plasiranju različitih ideja o superiornosti i odabranosti jedne skupine nad drugom te neosporno pravo proisteklo direktno iz Božijeg zakona, na vladanje jedne skupine koja plasira neki mit o svojoj odabranosti nad drugima. Ovakve vrste mitova nisu proistekle iz večernjih besjeda starih naroda već su oni kao takvi namjenjeni upravo mislećim ljudima čiji zadatak je da plasiraju takve mitove običnom narodu. Na taj način oni koji bi trebali biti intelektualci u jednom društvu pomažu određenoj skupini da se etabliraju na vrh društvene ljestvice. Ovakvi projekti nisu niti mogu biti izvodivi u kratkom periodu.

Za plasiranje određenih mitova posebno vezanih za nacionalni identitet i vjekovnu ukorijenjenost na nekom prostoru potrebno je ponekad i više decenija pa čak i čitavo stoljeće. Plasiranje mitološke propagande nalazi svoj put kroz najsuptilnije kanale. To su obično umjetnost bilo književna ili filmska. Posebni mitovi koji začudo i danas žive su mitovi o genetskoj čistoti nekog naroda. Tako naprimjer postoje mitovi o „čistokrvnim“ autohtonim Srbima, Bošnjacima ili Hrvatima. Koliko je besmisleno govoriti o čistom porijeklu nekog naroda bilo gdje u svijetu a posebno na Balkanu poslije višestoljetnog boravka različitih imperija i preplitanja različitih naroda i rasa nema potrebe ni pojašnjavati.

Nakon duge suptilne propagande i mitovi postanu neizostavni dio historije i postanu neoboriva istina. Tada dolazi do kolektivne mitomanije. Mitomanija je u medicini poznat termin koji označava fenomen patološkog laganja pri čemu osoba ima izraženu konstantnu potrebu da preuveličava i izmišlja događaje bilo da su oni direktno vezani za tu osobu ili ne. Događaji koje prepričava mogu biti istiniti uz primjese preuveličavanja ili potpuno izmišljeni. Pri tome osoba koja govori uopšte nije svjesna u neistinitost svojih riječi jer je potpuno uvjerena da je ono što govori istina.

U slučaju nacionalnih mitova ovakav vid kolektivnog ponašanja je veoma čest.

Nerijetko upravo zahvaljujući mitovima i različitim legendama djelimično istinitim ili potpuno neistinitim dođe do nacionalnog buđenja određenih skupina.

Ispravnije bi bilo reći da usljed mitologizacije prošlosti dolazi do eksplozije najtežeg oblika nacionalizma u društvu.

Prema jednoj od definicija pojam nacionalizam podrazumjeva:

„Ideologiju, sistem vrijednosti, predrasuda koje se odnose na idealizovani nacionalni karakter i mistifikaciju i nacionalnu historiju te narativ o onome „mi“ težnja da se sopstvena nacija i država stave iznad drugih i na račun drugih“

(Lavić, 2014; 484.)

Nacionalizam ne mora uvijek biti negativna pojava mada u većini slučajeva i pored plemenitih početnih ciljeva završi se krvoprolićem i represijom jednih nad drugima.

U modernom globalnom društvu i vremenu neokolonijalizma u vidu različitih globalnih ekonomskih privrednih i teritorijalnih zajednica nacionalizam se često javlja kao pobunjenička reakcija iz straha od potiranja nekih nacionalnih i kulturnih obilježja.

Ukoliko je nacionalizam kanalisano samo na zaštitu kulturnog naslijeđa ili oslobođenje naroda od kolonijaliziranja vladavine imperijalnih država onda bi se moglo reći da nacionalizam kao takav ne mora biti nužno negativna pojava. Kroz historiju se pokazalo da je nacionalizam veoma često pokretačka snaga društvenih promjena u većini zemalja svijeta te da vrlo često usljed jačine promjene koju izazove nacionalizam nekog naroda može promijeniti povijesni tok događaja na svjetskom nivou.

Ipak imajući u vidu trenutno stanje u zemljama Zapadnog Balkana možemo tvrditi da nacionalizam raspirivan decenijama različitim narativima i mitovima ima veoma negativan uticaj na društveni razvoj i odnos prema kulturnom naslijeđu u svakom pogledu. Trebalo bi imati na umu da je jedino ono što nas čini pripadnicima jednog naroda i što nas čini onim što jesmo je neki opipljivi trag našeg postojanja za razliku od raznovrsnih mitova legendi i bajki koje mogu ali i ne moraju a najčešće i nisu istinite.

Nesporno je da određene narodne legende i mitovi doprinose upotpunjenju romantičarskog odnosa prema sopstvenoj nam kulturi te daju i posebnu ljepotu čine nas ponosnima. Sve je plemenito i pitomo dok ne dođe do zloupotrebe narodnih narativa. Šta zloupotreba romantičnih priča o slavnoj prošlosti donosi i šta je krajnji rezultat takve zloupotrebe poznato nam je kroz tragično iskustvo u ne tako davnoj prošlosti.

2. CIVILIZACIJA, KULTURA I KULTURNO NASLIJEĐE

Pojmovi kao što su kultura, civilizacija, nerijetko se smatraju sinonimima.

Zbog slojevitosti ovih pojmova teško je definirati ih jednostavno i jednoznačno. Različite društvene i humanističke oblasti pojmove kulture i civilizacije zbog svog naučnog opsega djelovanja i različitih predmeta izučavanja različito definiraju pojmove kultura i civilizacija.

Kulturno naslijeđe i kultura sjećanja mogu dijelovati kao apstraktni pojmovi koji se često koriste u različite svrhe vrlo često, u svrhu različitih političkih propagandi. Ipak bez razvijene kulture sjećanja unutar nekog društva ili etničke skupine nemoguće je govoriti o postojanju bilo kojeg društva i opstojnosti kulture bilo koje etničke skupine.

2.1. Pojam civilizacije

Civilizacija prema definiciji označava:

“Ukupnost svih vještina, znanja, običaja i mišljenja do kojih je čovjek u toku svog historijskog razvoja došao.” (Lavić, 119. 2014.)

Veoma često pojmovi civilizacija i kultura se poistovjećuju iako je pojam kulture ustvari antiteza pojmu civilizacije ito samo ako ova dva pojma koristimo u širem značenju. Naime, u širem smislu civilizacija predstavlja sve ono što je čovjek zahvaljujući svojim vještinama stvorio u prirodi, odnosno prilagodio prirodu svojim potrebama na taj način je kultivirajući u cilju poboljšanja sopstvenih životnih uslova.

Prema navodima iz Leksikona socioloških pojmova⁴ pojam civilizacija u užem smislu, predstavlja niz događaja koje predstavljaju prekretnicu u ljudskoj povjesti, kao što su pronalazak pisma, početak kovanja novca, ukidanje robne razmjene, formiranje gradova i država. Ukratko rečeno civilizacija predstavlja skup svih tehnoloških dostignuća ljudskog društva odnosno vanjsku dimenziju društvenog života.

⁴ Leksikon socioloških pojmova prof. dr. Lavić Senadin Fakultet političkih nauka Sarajevo 2014. Opširnije o pojmu civilizacije na strani 119.

2.2. Kultura i kulturno naslijeđe

“Pojam kulture prema savremenom shvatanju predstavlja system simbola koje ljudi stvaraju i koriste kako bi usmjerili ponašanje, interakcije i obrasce društvene organizacije“ (Lavić; 398, 2014)

Shodno navedenoj definiciji možemo zaključiti da kultura predstavlja oplemenjivanje ljudskog prirodnog okruženja u društveno političkom i industrijskom kontekstu. Kultura je produkt ljudske misli i duhovnog razvoja i u potpunosti predstavlja čovjekovo djelo. Pod kulturom se podrazumjevaju sve duhovne tekovine jednog društva ili neke manje skupine unutar veće društvene zajednice, počev od uspostave pravila društveno prihvatljivog ponašanja, preko načina objedovanja, oblačenja, stanovanja i sličnih specifičnih praksi koje se razlikuju u zavisnosti od grupne pripadnosti.

Kultura je sistem vjerovanja, praksi i simbola po kojem se razlikuju društvene grupe jedna od druge. Međutim ova različitost nije i ne treba biti razlog sukoba i međusobne netrpeljivosti. Nažalost, kulturne razlike su veoma često razlog sukobljavanja i netolerancije među pripadnicima različitih kultura iako bi upravo različitosti trebale biti u službi duhovnog napretka i svjedok bogatstva raznolikosti među ljudima.

Ako bismo htjeli da uspostavimo razliku između pojmova kulture i civilizacije onda bismo najkraće mogli reći da kultura predstavlja skup simbola i duhovnih dostignuća koje posjeduju unutarnju simboličku vrijednost za jednu određenu skupinu ili društvo dok civilizacija predstavlja skup materijalnih dostignuća koji imaju svrhu unaprijeđenja ljudskog života na općem nivou.

Pod kulturnom baštinom se podrazumjeva sljedeće: spomenici, građevine i mjesta od historijskog, antropološkog, etnološkog, estetskog značaja poput arheoloških nalazišta.⁵

Dakle, kulturno naslijeđe prema prethodnom navodu podrazumjeva svaki materijalni trag o postojanju jednog naroda ili epohe u historiji nekog naroda.

Uvjetno, kulturno naslijeđe se može podijeliti na materijalno i nematerijalno kulturno naslijeđe. Nematerijalno kulturno naslijeđe podrazumjeva različite vještine koje se vežu

⁵ Detaljnije vidjeti u knjizi „Leksikon socioloških pojmova“ prof. dr Lavić Senadin Fakultet političkih nauka, Sarajevo 2014.

za izradu određenih predmeta, različite sportske vještine, vještine izvođenja narodnih pjesama sviranja narodnih instrumenata.⁶

2.3. Kultura sjećanja i razaranje kulture sjećanja

Kultura pamćenja, odnosno kultura sjećanja predstavlja kompleksan proces kojim društvo nastoji zaštititi kulturno naslijeđe kako bi učvrstilo kontinuitet svog postojanja. Naravno krajnji cilj razvijanja kulture pamćenja je prenošenje tradicije i stečenih znanja i iskustava kroz historiju na buduće generacije. Osnov razvijanja kulture ispravnog sjećanja je svakako znanje o događajima i ličnostima iz prošlosti te značaju tih događaja i doprinosu određenih ličnosti za dalji kulturno politički razvoj nekog društva.

Razvijanje kulture sjećanja smatra se dijelom kolektivne moralne obaveze svih pojedinaca u društvu.

Razvijena kultura pamćenja omogućava nam lakše formiranje odnosa prema prošlosti te mogućnost napretka u budućnosti.

Pojmovi sjećanja i pamćenja su međusobno nadopunjujući ali se posredstvom upotrebe jezika na precizan način mogu razlikovati.

Pojam sjećanja je više vezan za emotivni odnos prema nizu iskustava iz prošlosti te same emocije koje određena situacija iz prošlosti budi u nama pri prisjećanju na događaje iz prošlosti.

Pamćenje nije toliko vezano za emotivni odnos koliko za realniji društveni kulturno historijski kontekst iz kojeg je određeno povjesno iskustvo poniklo.

Nerijetko se pojam kulture sjećanja najmerno ili pogrešno interpretira. Zbog pogrešnih interpretacija ili pogrešnog načina korištenja pojam kulture sjećanja koristi upravo u politikantske i propagandne⁷ svrhe i to od strane političkih predstavnika u državama u

⁶ Pod nematerijalnim kulturnim naslijeđem Bosne i Hercegovine podrazumjevaju se vještine izrade čipke – keranje, umjeće grnčarije u Kupresu, umjeće, izvođenja sevdalinki, izrada i sviranje saza, skokovi sa Starog mosta u Mostaru.

2018. godine organizirana je izložba fotografija i video materijala sa prikazom nematerijalnog kulturnog naslijeđa. Izložbu je organiziralo udruženje za očuvanje i promicanje tradicijskih vrijednosti Bosne i Hercegovine “Stećak”

⁷ Politikanstvo je termin koji označava bavljenje značajnim političkim pitanjima iz lične koristi.

Često se koristi i u značenju propagande što označava zloupotrebe određenih ideja te sistematsko plasiranje različitih pogrešnih interpretacija ideja od posebnog značaja širokim narodnim masama u cilju podriivanja sukoba među pripadnicima različitih skupina obično ideološki međusobno suprotstavljenih.

kojima preovladava etnonacionalizam. Tako se pojam kulture sjećanja često zloupotrebljava u svrhu minoriziranja drugih kultura i drugih naroda te se pod kulturom sjećanja podvode različite vrste mitova iz kojih se crpi kulturni identitet. Pri interpretiranju događaja iz prošlosti daje se prednost ne stvarnim događajima i pouzdanim podacima već različitim vrstama poluistinitih i neprovjerenih narativa sve u svrhu opravdanja netrpeljivosti prema drugom i drugačijem. Ovakav oblik odnosa prema historiji i pogrešno kolektivno sjećanje je oblik samouništenja i iskrivljenja povjesne uloge nekog naroda.

Međutim, pogrešno interpretiranje historije i ne postojanje ispravne kulture pamćenja i sjećanja nije samo put prema konačnom samouništenju vrijednosti jednog društva već i vodi prema uništenju drugih kultura. Naime, ukoliko jedna društvena skupina kako bi dokazala svoju superiornost nad drugima oduzme temeljna ljudska prava nekoj drugoj skupini poput prava na slobodu, dom, rad, obrazovanje ili čak pravo na upotrebu jezika i ispoljavanja religijskih uvjerenja onda se radi o sistemskom uništenju kulturnog sjećanja a time i uništenju jednog naroda.

3. ZNAČAJ KULTURNOG NASLIJEĐA U PROCESU IZGRADNJE NACIONALNOG IDENTITETA

Na samom početku rada definirali smo pojam nacionalizacije prema ustaljenom značenju. U prethodnim dijelovima ovog rada već smo dali naznake o tačnom kontekstu korištenja pojma nacionalizacije u okvirima našeg rada. Ipak potrebno je ponovo naglasiti kontekst u kojem namjeravamo koristiti pojam nacionalizacije kulturnog naslijeđa.

Naime, namjera nam je koristiti pojam nacionalizacije kulturnog naslijeđa kao pojave koja se javlja u tranzicijskim društvima poput postkonfliktnog društva na prostorima Balkana preciznije, na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. U navedenom kontekstu nacionalizacija kulturnog naslijeđa ne podrazumjeva prelazak privatne svojine u državnu. U našem kontekstu ona predstavlja neodvojivi dio izgradnje etnonacionalnog identiteta unutar novonastalih etnonacionalnih država nakon raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.

Na početku ovog dijela, u kojem se namjeravamo direktno baviti procesom izgradnje nacionalnog identiteta i fenomenom nacionalizacije kulturnog naslijeđa te uzrocima i posljedicama takvog fenomena dat ćemo kratki historijski prikaz kulturnog razvoja različitih gradova u Bosni i Hercegovini prateći predosmanski i osmanski period potom period Austrougarske carevine završno sa prvim zasjedanjem Zemaljskog antifašističkog vijeća oslobođenja Bosne i Hercegovine i proglašenja 25. novembra za dan državnosti Bosne i Hercegovine koji se i danas obilježava kao najveći državni praznik.

3.1. *Povelja Kulina Bana – rodni list Bosne*

Prvo spominjanje Bosne prema poznatim historijskim izvorima datira još iz desetog stoljeća, tačnije od 1189. godine kada je napisana Povelja Kulina bana. 29. avgusta 1189. godine Kulin ban najstariji poznati vladar bosanski je dubrovačkom knezu Krvašu ovom poveljom zagarantirao slobodu kretanja na teritoriji tadašnje Bosne te slobodno trgovanje između Bosne i Dubrovačke republike. Danas se često običava reći da je Povelja Kulina bana rodni list Bosne i Hercegovine.

Povelja Kulina bana očuvana je danas u tri primjerka. Naime radi se prema tvrdnjama historičara o izvorniku i dva prepisa, starijemi novom. Primjerak koji se smatra prema koncenzusu historičara izvornim dokumentom se nalazi u posjedu Ruske akademije nauka i umjetnosti u Sankt Peterburgu nakon što je još u 19. Stoljeću otuđena.

Zahtjev Bosne i Hercegovine za vraćanje ovog važnog dokumenta je više puta odbijen od strane Ruske akademije nauka i umjetnosti uz objašnjenje da oni Povelju, kao i druge dokumente vezane za historiju Slavenkih naroda smatraju dijelom sopstvene historije.

Pored navedenog pojašnjenja u više navrata je davano različito objašnjenje od strane nadležnih organa Ruske Federacije od kojih je i to da je 1832. godine Povelju kupio ruski vicekonzul Jeremija Gagić od dubrovačkog trgovca duhanom. Obzirom da se Povelja Kulina bana nalazi u posjedu Biblioteke Ruske Akademije nauka i umjetnosti preko 170 godina te je uvrštena u popis osnovne zbirke Odsjeka rukopisa biblioteke u sklopu naučno istraživačkog instituta te predstavlja vlasništvo Ruske Federacije, smatraju da je nemoguće vratiti spomenuti dokument Bosni i Hercegovini.

Druga dva primjerka Povelje Kulina bana se čuvaju u Dubrovačkom gradskom arhivu.

3.2. Kraljevina Bosna

Nakon vladavine banova te postojanja Banovine Bosne u periodu od nešto duže od dvije stotine godina, preciznije od 1154. godine do 1377, krunisanjem posljednjeg bosanskog bana Stjepana Tvrtka I Kotromanića te njegovim proglašenjem za prvog bosanskog kralja nastaje Kraljevina Bosna. U periodu od osamdeset i šest godina postojanja Kraljevine Bosne vladalo je devet kraljeva. Vrijeme prvog bosanskog kralja Tvrtka I je poznato kao period u kojem je Bosna uživala status najmoćnije države na Balkanu. Teritorija Kraljevine Bosne na vrhuncu vladavine dinastije Kotromanića prema prikazima u dostupnim geografskim kartama prostirala se od Kotora⁸ na krajnjem jugu, Kovina⁹ na jugoistoku, te na zapadnoj strani je imala izlaz na more od Šibenika preko

⁸ Jedan od gradova i primorskih luka na sjeveroistoku današnje Crne Gore, površine od 355 kvadratnih kilometara te približno 22.000 stanovnika.

⁹ Općina u okvirima današnje Republike Srbije, tačnije u Autonomnoj Pokrajini Vojvodina te je dio Južnobanatskog okruga. Površina ove opštine je oko 730 kilometara kvadratnih. Broj stanovnika je nešto manji od 37.000

Trogira, Splita, Omiša, Makarske, te otoka Šolte, Brača, Hvara i Korčule.¹⁰ U vrijeme Stjepana II Kotromanića Bosna je već veoma privredno razvijena država. Izvoze se rude poput bakra, srebra i olova te počinje kovanje Bosanskog dinara – Denarius.

Tvrtko I Kotromanić kao posljednji ban i prvi bosanski kralj krunisan je u Milama-današnji Arnautovići kod Visokog.

Vrhovnu vladu u Bosni sačinjavali su Kraljevska kruna- Kralj i vijeće bosanskog plemstva.

Važan detalj iz historije Bosne a koji danas ima posebnu dimenziju je činjenica da su tadašnji stanovnici Bosne bez obzira na vjersku pripadnost sebe nazivali Bošnjanima.

Svjedočanstva o jedinstvenoj naciji na tlu Bosne u srednjem vijeku mogu se pronaći u svim zvaničnim i nezvaničnim dokumentima bosanske države poput vjerskih knjiga krstjana ali i natpisi na stećcima. Bošnjanima su sebe nazivali i katolici i pravoslavci a tek kasnije i muslimani. Bošnjanim je ustvari stari naziv za današnje Bošnjake, jezičkom modifikacijom koja se javlja kao posljedica upotrebe turskog jezika na prostoru Bosne.

Glavni gradovi Kraljevine Bosne bili su Visoko i Jajce.

- *Jajce*

“Dosadašnji arheološki nalazi pokazuju da je ovaj teren bi naseljen još u prehistoriji, dok ostaci Mitrinog hrama sa kulturnim reljefom perzijiskog božanstva svjetlosti svjedoče da je tu postojalo naselje.

Kraj oko rijeke Plive dobija poseban značaj krajem XV stoljeća zahvaljujući splitskom hercegu i bosanskom vojvodi Hrvoju Vukčiću Hrvatiniću, (Jajačkom grofu) koji je ovu lokaciju odabrao za jednu od svojih sjedišta...

Gradnja novog grada započeta je 1396. godine od kada datira prvi spomen ovog naselja. Prvobitno je bio zamišljen kao velelepni dvor po uzoru na venecijanske palače ali je kasnije shodno potrebama vremena preinačen u tvrđavu” (Čamo; 2013, 95.)

¹⁰ Ovi otoci su danas poznati turistički centri na teritoriji Republike Hrvatske.

“Krajem XIV i početkom XV stoljeća grad proživljava svoj politički i kulturni uspon a kasnije pred kraj Bosanske države postaje stalna rezidencija posljednjih bosanskih kraljeva.

Za pomenuto razdoblje veže se i formiranje Jajačke banovine sa sjedištem u Jajcu, koja je obuhvatala preko dvadeset onovremenih utvrđenih gradova.” (Čamo; 2013, 96.)

“Na prostoru Jajca sagrađena je i franjevačka crkva Svete Marije, čijizvonik slovi za najbolje očuvani kasnoantički, sakralno-arhitektonski element na Balkanu. Pretpostavlja se da je crkva sagrađena krajem XII stoljeća.” (Čamo; 2013, 96.)

- *Visoko*

Pored arheoloških nalazišta koja svjedoče o postojanju grada Visokog još u doba neolita, najinteresantnije doba postojanja ovog grada je period srednjovjekovne Bosanke države.

“Grad- tvrđava Visoki se prvi put spominje 1355 a njegovo predgrađe 1363. godine. U njemu su bosanski banovi i kraljevi primali strane poslanike i izdavali povelje. Međusobno povezane lokacije tog perioda bile su grad Visoki, na brdu Visočica, njegovo podgrađe i trgovačko sjedište Podvisoki, Mile kao krunidbeno mjesto bosanskih kraljeva, te Moštre u kojima se nalazio jedan od najstarijih univerziteta u Evropi” (Čamo; 2013, 191.)

Kulturni identitet srednjovjekovnih Bošnjana bio je obilježen različitim utjecajima sa Istoka i Zapada. Stvoren je specifičan spoj zapadnih obilježija poput gotičkog stila u odjevanju izradi nakita i arhitekturi i domaćih autohtonih simbola poput bosanskog pisma, poznate Bosančice i karakterističnih masivnih nadgrobnih spomenika – stećaka. Neki od obilježija i danas su živi poput karakterističnog Bosanskog ljiljana zastupljenog na legitinom državnom grub Bosne i Hercegovine koji prikazuje štit sa mačem i ljiljanima. Ovaj grb ustvari potiče upravo iz perioda bosanske kraljevske dinastije Kotromanića s tim da je do danas pretrpio neke modifikacije.

Naime, prvobitni grb Kotromanića sastojao se od tri dijela, kraljevske krune, svojevrsnog bijelog plašta u gornjem dijelu i plavog štita sa motivima mača i bijelih ljiljana. Danas je kao grb Bosne i Hercegovine zadržan samo plavi štit sa mačem.

Nažalost, treba reći da je ovaj vjekovni grb uklonjen iz zvanične upotrebe kao državni simbol Bosne i Hercegovine 1998. godine tri godine nakon završetka agresije na međunarodno priznatu Republiku Bosnu i Hercegovinu.

Poznati grb historijskog značaja je ukinut te je nametnut danas poznati simbol koji nema nikakvu historijsku utemeljenost od strane tadašnjem visokog predstavnika Carlosa Westendorpa.

“Kada su u pitanju srednjovjekovne građevine na području tadašnjeg stolnog grada treba navesti da je u prvoj polovini XIV stoljeća u Visokom sagrađen samostan franjevačkog reda i spade u najstarije građevine tog tipa u Bosni i Hercegovini. Pored samostana koji je podignut u mjestu Mile (Arnautovići) nalazila se i krunidbena bazilika bosanskih kraljeva. U toj bazilici posvećenoj Svetom Nikoli krunisan je prvi bosanski kralj Tvrtko I Kotromanić.” (Čamo; 2013, 192.)

- *Kraljeva Sutjeska i Bobovac*

Srednjovjekovni grad Sutjeska, nalazi se danas blizu grada Kaknja u sklopu teritorijalno administrativne jedinice pod nazivom Zeničko-dobojski kanton.

“Danas je Sutjeska poznata i pod imenom Kraljeva Sutjeska. Termin Kraljeva je dobila još u vrijeme Austrougarske carevine. Novim imenom zamjenjeno je prvobitno ime Curia bani što u prevodu znači Banski dvori. Ovaj naziv implicira da su na ovom prostoru nekada stolovali bosanski banovi a kasnije kraljevi.¹¹

U jeku uspona medievalne bosanske države, Kraljeva Sutjeska i njen obližnji gradić Bobovac bili su najvažniji centri državne moći sa osebujnim regionalnim obilježijima. Pretpostavlja se da je vladarski dvor na Sutjesci podignut krajem prve polovine XIV stoljeća u doba bana Stjepana II Kotromanića. Uz dvor je nastala i nevelika varoš, te je izgrađen i Franjevački samostan.

¹¹ Detaljniji podaci nalaze se u knjizi

„Urbana abeceda Bosne i Hercegovine“ Čamo Merima, Vlastita naklada, Sarajevo 2013. godina

U biblioteci samostana je osim raznovrsne i bogate zbirke knjiga iz ranijeg perioda pohranjen i veći broj inkunabula - knjiga štampanih u srednjem vijeku.

U to vrijeme je Bobovac bio najjači i najvažniji grad u Bosni.

Nakon pada prijestolnog grada Bobovca te dolaska sultana Mehmeda II Fatiha na prostore Bosne, prema predanju na mjestu gdje su bili smješteni sultanovi šatori sultan je izgradio džamiju za koju se pretpostavlja da je najstarija džamija na Balkanu.

Ovaj vjerski objekat je 2003. godine proglašen za nacionalni spomenik Bosne i Hercegovine.

Posljednji srednjovjekovni zvanični dokument u vezi sa Sutjeskom datira iz 1480. godine.” (Čamo; 2013; 101, 102)

3.3. Kulturni identitet Bosne u Osmanskom periodu

Nakon osvajanja Bosne od strane Osmanlija počinje se razvijati jedna sasvim nova kultura. Novi kulturno tradicijski val vezan je za promjenu religije na tlu Bosne. Stanovništvo je dobilo priliku upoznati se sa islamom kao potpuno novom religijom i svim njenim načelima kako u pogledu individualnog razvoja, morala i načina života tako u pogledu društvene angažiranosti pojedinca kojem islam daje poseban značaj dio stanovništva je prihvatio islam. Razlozi za prihvatanje islama su bili različiti. Često se navodi kao jedan osnovnih razloga sličnost u obredoslovlju i religijskim postulatima između Crkve Bosanske i islama. Ipak pored ovog razloga najvjerojatnije je da je prelazak na islam donosio mnoge druge pogodnosti. Razlozi su svakako različiti, od onih duhovne, intimne prirode do čisto društveno pragmatične prirode. Tokom vladavine Osmanske imperije većinsko stanovništvo je bilo islamske vjeroispovjesti. Stoga je u periodu od polovine petnaestog pa do druge polovine devetnaestog stoljeća preovladavao veoma jak utjecaj islamske kulture i tradicije na tlu cijelog Balkana posebno na tlu Bosne. Koliko je utjecaj islama kao religije ali i kulture i tradicije ponikle iz islamskog religijsko-etičkog sistema jak vidimo i danas. Utjecaj svakako nije vezan samo za religijsko duhovni aspekt života. Specifičan je bio i obrazovni sistem, te razvoj književnosti, zanatstva i drugih oblika umjetnosti.

- *Školstvo u Osmanskom periodu*

Značajno mjesto kako u arhitekturi tako i u procesu općeg društvenog razvoja u Bosni za vrijeme Osmanlija zauzimali su prosvjetni objekti.

Prema navodima, osnovno obrazovanje se sticalo u mektebima, kojih je bilo skoro u svakoj sarajevskoj mahali. Mekteba je bilo približno stotinu u cijelom tadašnjem Sarajevu. Obzirom da nije bilo državnih osnovnih škola, mektebi su građeni u sklopu džamija. Sastojali su se iz jedne veće prostorije u kojoj se održavala nastava. Jedini mekteb kojise izdvajao po načinu i masivnosti gradnje bio je Gazi Husrev-begov mekteb. Obzirom da se radilo o osnovnim školama, djeca su u mektebima sticala osnovno obrazovanje iz oblasti vjerskih znanosti te islamskog praktičnog morala. (ahlaka) Također djeca su bila podučavana arapskom i turskom pismu. Svaki mekteb je imao jednog ili više zaposlenih učitelja (muallima) te jednog ili više pomoćnih učitelja. (halifa)

Srednje, više i visoko obrazovanje se sticalo u medresama. Broj medresa je u to vrijeme u Sarajevu bio znatno veći nego danas. Nažalost sve te medrese kojih je pored najpoznatije Gazi Husrev-begove bilo još četiri su vremenom stradale i nikada nisu obnavljane.

Medrese su se u Osmanskom periodu dijelile na dvije osnovne grupe.

Haridž medrese (spoljne) u kojima su se održavala pripremna predavanja iz arapskog jezika i općih predmeta. Druga vrsta medresa su bile dahil medrese (unutrašnje) u kojima su bile izučavane "više znanosti" a to je podrazumjevalo teološke nauke.

Dalja podjela medresa je slijedila prema načinu obrazovanja i nastavnom program te oblastima izučavanja.

Haridž medrese su se dalje djelile na niže medrese, tzv. ibtidaji- haridž u kojima se izučavala osnovna znanja iz arapske gramatike i sintakse, logike, astronomije, retorike i geometrije. Potom, miftah medrese u kojima su se održavala predavanja iz retorike i književnih nauka. Treća vrsta medresa, koja se smatrala po rangu višim od prethodne dvije a u kojoj su se izučavale pravne nauke bile su

one koje su osnivali različiti visoki funkcioneri i pripadnici porodica vezira I sultana.

Druga vrsta medresa prema prvobinoj podjeli bile su dahil medrese. Razlog tome što su smatrane po rangu višim školama je i taj što su ove škole osnivali prinčevi i princeze. Dahil medrese sui male tri stepena obrazovanja i to viši, srednji i niži. Gazi Husrev-begova medresa je bila dahil medresa sa višim obrazovnim stepenom shodno podacima o visini plaće tadašnjih profesora u toj školi.

Gazi Husrev-begova medresa je jedina postojeća vjersko-svjetovna škola u Sarajevu. Prema vakufnami određene su oblasti iz kojih učenici i danas stiču znanja. To su: Tefsir (tumačenje Kur'ana) hadis (islamska tradicija, predanja poslanika Muhameda) ahkam i usul (šerijatsko pravo i institucija šerijatskog prava) meani ve bejan (poetika i retorika) i kelam (dogmatika na metafizičkoj osnovi) Ovaj prvobitni obrazovni program se kroz vrijeme izmjenjivao te su ukidane ili dodavane neke oblasti u skladu sa potrebama vremena i društvenom ambijentu života. Prema svome renomeu, profesorskom kadru te strogim uslovima po kojima profesor stiče pravo da predaje u Gazi Husrev-begovoj medresi te visini profesorskih primanja ova škola se smatrala pretečom Univerziteta. Pored medresa koje su bile, što i danas jesu, škole internatskog tipa, postojale su i svojevrsne stručne škole, pod nazivom Buq'a.

Ove škole su pružale znanje iz oblasti hadisa te su se smatrale pripremnim za visoke škole iz oblasti islamske tradicije zvane Daru-l hadis.¹²

- *Književnost i jezik*

Posebno mjesto u kulturi naroda Bosne iz vremena Osmanske vlasti zauzima književnosti književni razvoj. Zanimljivo je da se književnost veoma uspješno razvijala na više jezika. Među književnim dostignućima na bosanskom jeziku pisanim arapskim pismom je alhamijado književnost o kojoj ćemo kasnije detaljnije govoriti. Dijela porijeklom bošnjačkih autora koji su pisali na

¹² Detaljnije u knjizi "Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće)", Zlatar Behija Svjetlost Sarajevo

perzijskom, turskom i arapskom jeziku se nalaze u mnogim bibliotekama širom svijeta od Istanbula preko Pariza do Berlina i Beča.

Opće poznata podjela upotrebe jezika u Bosni bila je takva da se turski jezik smatrao zvaničnim jezikom politike i administracije obzirom da su se zvanični dokumenti carevine pisali na turskom jeziku. Arapski jezik smatran je jezikom vjere obzirom da se koristio u izučavanju vjerskih znanosti ali i prilikom izvršavanja islamskih vjerskih obreda. Perzijski jezik smatran je jezikom poezije i književnosti obzirom da su se njime koristili pjesnici ali i derviši po tekijama pri tumačenju dijela poznatih perzijskih pjesnika. Mnoga su imena ličnosti zapisana u historiji porijeklom iz Sarajeva koji su pisali na turskom i arapskom jeziku.

Među njima s Mustafa paša Skenderpašić Suni, Mehmed beg Ulampašić-Gajretić pisao je na turskom jeziku, Muhamed Karamusić-Nihadi rođen u Sarajevu pisao je na turskom jeziku. Njegov Divan nalazi se u Državnoj biblioteci u Berlinu. Njegov Divan prvi je spomenuo njemački orijentalista Joseph von Hammer. Muhamed Nerkezi je tvorac samostalne literalne škole.

Svakako da je jedan od najznačajnijih bosanskih pjesnika koji su pisali na orijentalnim jezicima bio i Derviš-paša Bajezidagić.

Književnost odnosno pjesništvo na perzijskom jeziku u Bosni ima više duhovno mističku ulogu nego čisto književnu. Naime, uticaj perzijske književnosti je daleko veći u odnosu na književnost na turskom i arapskom jeziku. Privilegija izučavanja i tumačenja perzijskog pjesništva i djela perzijskih pjesnika poput Rumija Hafiza Širazija i drugih pripala je uskim krugovima derviša unutar zidina tekija. Tumačenja djela perzijskih pjesnika i predavanja o sufizmu kao o tanahnoj esenciji islamske duhovnosti odvijao se upravo u tekijama.¹³ Ova praksa tumačenja perzijskih književnih dijela i okupljanja ljudi različitih nivoa obrazovanja i generacija u svrhu slušanja predavanja o islamskom misticizmu je i danas živa. U prostorijama Mevlevijske tekije u Sarajevu se nekoliko puta sedmično organiziraju kružoci na kojima zainteresirani imaju priliku slušati između ostalog i tumačenje Rumijeve Mesnevice pod vodstvom posljednjeg bosanskog mesnevihana hafiza Mehmeda Karahodžića.

¹³ Detaljnije u knjizi "Zlatno doba Sarajeva (XVI stoljeće)", Zlatar Behija Svjetlost Sarajevo

- *Islamska umjetnost u Bosni u Osmanskom periodu*

Zbog ograničenosti slikarske umjetnosti čemu je razlog nemogućnost prikazivanja ljudskih likova zbog religijskih propisa u islamu, razvile su se potpuno drugačije discipline slikarske umjetnosti. Naime, slikarska umjetnost preusmjerena je na razvoj kaligrafije. Kaligrafija je posebna umjetnost ispisivanja različitih tekstova bilo književnih ili tekstova iz Kur'ana. Također ornamentika je još jedan oblik umjetničkog izražaja svojstvenog islamskoj umjetnosti. Ornamentika je bila zastupljena u apsolutno svim segmentima počevši od arhitekture, izrade posuđa, nakita i drugog oruđa te izrade odjeće i obuće.

Najzastupljenija su dva oblika ornamentike, geometrijski i arabeski "rumu" ornamenta cvjetnih motiva i figura životinja. Poseban način ukrašavanja knjiga, spisa pa čak i dokumenata bilo je minijaturno slikarstvo. Ova vrsta slikarstva je podrazumjevala precizno oslikane motive u izuzetno malim dimenzijama. Najčešće je korištena pri oslikavanju dokumenata i knjiga te tako zahvaljujući karakterističnim motivima daje pečat epoheu kojoj je određen dokument napisan. Ovaj oblik umjetničkog izraza potiče iz Bagdada.

- *Prosvjetno kulturni razvoj katolika, pravoslavaca i Jevreja u Bosni*

Pravoslavno stanovništvo u Sarajevu bilo je nastanjeno u naselju Varoš smještenom u blizini Stare pravoslavne crkve koju je izgradio Gazi Husrev-beg u prvoj polovini XVI stoljeća. Bavili su se pored zemljoradnje i zanatstvom.

Tokom XVI i XVII stoljeća prepisivačka djelatnost je bila veoma razvijena. Naime, kršćanski spisi u Bosnu su dolazili iz Rusije te su bili prepisivani i čuvani na tlu Bosne. U Sarajevu je među poznatim malobrojnim slikarima bio i Todor Vuković Desisalić koji je bio u srodstvu sa bosanskim sandžak-begom

Ferhad-begom Vukovićem Desisalićem. Djeca pravoslavne vjeroispovjesti su osnovno obrazovanje sticala u osnovnoj školi u naselju Varoš osnovanoj polovinom XVI stoljeća.

Katoličko stanovništvo je zajedno sa Dubrovčanima u Sarajevu živjelo u naselju Latinluk poznatoj i kao Frankluk mahala. Nosioci pismenosti i čuvari tradicije i kulture tog naroda su u to vrijeme nesporno bili franjevci. Stjecišta kulturno prosvjetnih aktivnosti i vjerskog života bili su franjevački samostani. Najpoznatija su tri, Kreševo, Fojnica i Kraljeva Sutjeska. Zahvaljujući izuzetnoj posvećenosti u očuvanju dokumenata iz ranog perioda Osamske vladavine u Bosni te boravku franjevac još i ranije možemo reći da je znatan dio historijskih svjedočanstava o Bosni sačuvan zahvaljujući franjevcima.

Prvi Jevreji nastanjeni u Sarajevu došli su iz Španije nakon progona 1492. godine.

Oni su donijeli u Bosnu svoj jezik i svoju kulturu koja je ostavila znatnog traga na civilizacijski razvoj bosanskog društva. Književnost Jevreja u Sarajevu je na hebrejskom jeziku. Sačuvali su svoje pjesme te španski jezik koji su koristili uglavnom u svojim kućama. Zanimljivo je spomenuti da je veoma poznata narodna pjesma, sevdalinka *“Kad ja pođoh na Bembašu”* ustvari pjesma sarajevskih Jevreja. Ustvari, na poznatu melodiju ove lijepo pjesme ispjevavaju se dijelovi molitve Sefardskih Jevreja u vrijeme velikog praznika Pesaha ali i drugih svetkoba poput Šabata. Također na ovoj melodiji je nastala i poznata balada na španskom jeziku koju su napisali upravo Jevreji a nosi naziv *“Mi kerido mi amado”* ili u prevodu, *“Moj voljeni moja željo.”*

3.4. Austro-Ugarska kultura u Bosni

Iako se u literaturi često o Osmanskoj vlasti na tlu Bosne i Hercegovine govori u kontekstu okupacione sile ipak s pravom možemo reći da odlazak Osmanlija predstavlja svojevrsni kulturno-emotivni šok za stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Ljudi su se skoro preko noći našli u potpuno novoj povjesnoj epohi. Očekivano je da muslimansko stanovništvo najteže prihvata novonastale povjesne promjene. Usljed straha pred nizom naglih promjena i nemogućnosti prilagodbe na silne novitete ogroman broj stanovništva odlučuje da svoj dom potraži u Turskoj.

“Smjena dotadašnjeg feudalnog poretka i turske uprave, uspostava nove vojne a kasnije i civilne vlasti inicirala je brojne društveno ekonomske promjene koje će bitno izmijeniti zatečeno stanje” (Čamo; 2005, 114.)

Svoju moć Austro-Ugarska monarhija je najprije željela pokazati kroz specifičnu arhitekturu. Specifičnost u sarajevskoj arhitekturi ogleda se u posebnim novim stilskim izražajima koji predstavljaju spoj različitih stilova. Poseban stil koji je bio zastupljen u gradnji tokom cjelokupnog boravka Austro-Ugarske monarhije je neorenesansni koji predstavlja spoj postojećeg stila gradnje sa novim uz elemente gotike, baroka, romantizma, klasicizma, romantizma. U želji da zadrže prepoznatljive elemente u gradnji koji su već usvojeni u Sarajevu austrougarski graditelji su formirali i jedan prepoznatljiv stil poznat pod imenom pseudo-maurski ili pseudoorijentalni stil.

Ovaj stil je sadržavao spoj islamske umjetnosti i ornamentike u arhitekturi i elemente evropske moderne arhitekture.

Prema mišljenju akademika Jahiela Fincija forsiranje maurskog stila od strane austrougarske uprave proizilazi iz pogrešnog shvatanja Sarajeva odnosno cijele Bosne kao Orijenta i iz želje da se Orijent zadrži u Sarajevu¹⁴

Zbog političkih interesa i politike razvoja nacionalnih identiteta kroz kulturu u Austro-Ugarskoj monarhiji javljaju se različiti elementi u arhitekturi koji se posebno karakteriziraju kao specifični za određenu nacionalnu skupinu, te su zastupljeni na različitim administrativnim, sakralnim ili prosvjetnim objektima.

¹⁴ Čamo Merima “Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do kraja XIX vijeka” U.G. Semerkand 2005.

“Austro-Ugarska politika razvoja nacionalnih kultura u svim pokrajinama Monarhije a posebno u Sarajevu stvara realan prostor za razvoj novih stilskih formi slikovitih kontrasta te novih odnosa koji nastaju pri susretu dva svijeta”

(Čamo; 2005, 117.)

Najpoznatije građevine u Sarajevu iz Austro-Ugarskog perioda su Vijećnica, zgrada Zemaljske vlade, Zemaljski muzej, Narodno pozorište, Muzej grada Sarajeva, Glavna pošta, zgrada Univerziteta i brojne druge zgrade.

1882. godine Sarajevo dobija preko Bosanskog Broda i željezničku vezu sa većim evropskim centrima. 1884. godine uveden je tramvajski saobraćaj sa konjskom zapregom. Električna centrala izgrađena je 1895. godine te su time dotadašnji zaprežni tramvaji zamjenjeni električnim tramvajima koje i danas koristimo.

Ulično osvjjetljenje sprovedeno je iste godine početkom aprila.

- *Projekat razvoja nacionalne svijesti u Bosni u vrijeme Austro-Ugrske monarhije*

Sredina devetnaestog i početak dvadesetog stoljeća su možda još pored nekoliko povjesnih događaja prekretnica za sveukupni povijesni tok u Bosni i Hercegovini. Sa posljedicama povijesnih događaja iz vremena boravka Austro-Ugarske monarhije na tlu Bosne i Hercegovine i danas se susrećemo na političkoj sceni u Bosni i Hercegovini. U pitanju je svakako posljedica nacionaliziranja Bosne i Hercegovine preciznije, projekat uspostave bosanske nacije ili interkonfesionalnog bosanstva. Kroz proces formiranja nacije prošle su sve razvijene svjetske države. Formiranje nacija i nacionalnih država u osnovi nije potpuno bezbolan proces za svaku državu. Ipak, u većini svjetskih država formiranje nacije je prilično uspješno sprovedeno tako da te države poput zemalja sjeverne i zapadne Evrope su danas zemlje na visokom razvojnom stepenu skoro svim društvenim segmentima. U Bosni i Hercegovini situacija je ipak dosta složenija. Kada je u pitanju formiranje bosanske nacije, bosanskog jezika i drugih manje ili više bitnih odrednica nacionalnog identiteta onda s pravom možemo reći da je Bosna i Hercegovina i danas u XXI stoljeću zemlja u

tranziciji. Kada iznesemo tvrdnju da je Bosna i Hercegovina društvo u tranziciji obično se ta tranzitivnost veže za pad komunizma te uspostave kapitalizma kao novog ekonomsko-političkog državnog sistema. Svakako uz ova opravdanja i pojašnjenja tu je još i referiranje na agresiju na Bosnu i Hercegovinu u veoma bliskoj prošlosti.

Ipak uzimajući u obzir sve ove povijesne odrednice trebamo imati u vidu da problem formiranja nacije i nacionalne države na tlu Bosne i Hercegovine seže još iz perioda Austro-Ugarske okpacije Bosne i Hercegovine. Dakle mnogo dalje nego što se to uzima u obzir kada se govori o Bošnjacima bošnjačkoj naciji i bosanskom jeziku. Naime, razvijanje nacionalne svijesti ili barem počeci nacionalnog buđenja dešavaju se još i prije dolaska Austro-Ugarske monarhije na tlo Bosne i Hercegovine. Godine koje smatraju ključnima za buđenje nacionalnog identiteta su 1737. godina i Banjalučka bitka koja se te godine odigrala u kojoj su po prvi put narodi u Bosni i Hercegovini bez obzira na konfesiju stali zajedničkim snagama u odbranu svoje domovine.¹⁵ Druga ključna godina je svakako 1831. koju je obilježio pokret za autonomiju Bosne u okvirima Osmanske imperije na čelu sa Husein kapetanom Gradašćevićem.¹⁶

U svrhu zaštite sopstvenih interesa domaće stanovništvo svih konfesija je bilo ujedinjeno u ostvarenju ciljeva pokreta autonomije.

Pored spomenutog kapetana Gradašćevića ličnosti koje su u kasnijem periodu predstavljale nosioce ideje interkonfesionalnog bosanstva bili su Safvet-beg Bašagić, Mehmed-beg Kapetanović Ljubušak i svakako Banjamin Kallay, ministar finansija Austro-Ugarske monarhije i upravnik na teritoriji Bosne i Hercegovine, mađarskog porijekla.

Svaki od ove tri ličnosti je na različit način zagovarao istu ideju.

Među spomentima Safvet–beg Bašagić je taj koji ideju nacije Bošnjaka predstavlja u idealno romantičarskom tonu. On govori o Bošnjacima kao dominirajućem, autohtonom narodu na prostoru Bosne i Hercegovine te kao

¹⁵ Podaci preuzeti iz završnog rada;

Kadrić Senad, „Kallayeva nacionalna politika u Bosni i Hercegovini“ Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za historiju; Januar 2018. godina

¹⁶ Kadrić Senad, „Kallayeva nacionalna politika u Bosni i Hercegovini“ Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za historiju; Januar 2018. godina.

takav zaslužuje status apsolutnog političkog lidera. Bašagić argumente za svoj stav nalazi u bogatom predanju o historiji Bosne. Bašagić je svojim pristupom i metodama te statusom začetnika bošnjačke historiografije u ogromnoj mjeri doprinio afirmiranju nacionalnog imena Bošnjak.

Jedan od Bašagićevih savremenika a koji važi za istaknutog Bošnjaka je svakako Mehmed- beg Kapetanović Ljubušak. On se zalaže za ideju interkonfesionalnog bosanstva što podrazumjeva da cijelokupno stanovništvo na tlu Bosne i Hercegovine neovisno od konfesionalne pripadnosti čini jedinstvenu cjelinu kao bosanski narod.

Neizbrisiv je trag svakako onaj Benjamina Kallaya u procesu formiranja bosanske nacije. Njegov uticaj je toliko značajan da se i danas vode žustre polemike na akademskoj i političkoj razini o njegovom uticaju na stvaranje bosanske nacije na tlu Bosne i Hercegovine. Čak se često može čuti od strane pripadnika drugih nacija poput Srba i Hrvata kako onih nastanjenih na tlu Bosne i Hercegovine tako i onih u Beogradu i Zagrebu da je Benjamin Kallay sam tvorac Bošnjačke nacije te bosanskog jezika, te kao takvi ni jezik ni nacija Bošnjaka nemaju povijesno utemeljenje. Ovakva tvrdnja je moramo reći potpuno neosnovana. Sam Kallay je u vrijeme svog djelovanja u Bosni i Hercegovini govorio da on nije niti se treba smatrati „osnivačem“ ili „ocem“ bosanske nacije ni nakoji način. Također analizirajući historijske dokumente može se zaključiti da i bosanski jezik i Bošnjak kao nacionalno ime stanovništva imaju povijesno uporište još u vrijeme Kraljevine Bosne. Naime kako je već ranije u radu naglašeno stanovništvo Bosne u vrijeme Kraljevine Bosne sebe je nazivalo Bošnjanima i to bez obzira na konfesiju. Treba imati u vidu da su stanovnici tadašnje Bosne u većini konfesionalno bili katolici i pravoslavci. U vrijeme Kraljevine Bosne, možda nije precizno govoriti o nacionalnoj svijesti u modernom kontekstu nacije kako je danas definiramo ali svakako da termin „Bošnjanim“ za sve stanovnike Bosne predstavlja narodnu odrednicu na osnovu teritorije, jezika, kulture pa čak i pisma koje koriste, bez obzira na konfesiju te je termin Bošnjanim bila podrazumjevajuća prirodna narodna odrednica stanovništva u Bosni.

Još jedna bitna ličnost i nosilac ideje interkonfesionalnog bosanstva je bosanski namjesnik u periodu od osam godina¹⁷ Topal Osman-paša smatrao je da je uz uvažavanje svih konfesija u Bosni i Hercegovini, muslimanski konfesijski krug najsnažniji element razvoja nacionalne svijesti. Zahvaljujući njemu prvi put se govori o interkonfesionalnom bošnjaštvu, kao temelju narodnog jedinstva i uspostave jednonacionalne države.

Kada govorimo o uticaju i ulozi Benjamina Kallaya u procesu buđenja nacionalne svijesti na tlu Bosne onda imajući u vidu sve uticajne ličnosti iz prethodnog perioda počevši od Gradašćevića pa do Topal Osman paše i njihove ideje o interkonfesionalnom bosanstvu odnosno interkonfesionalnom bošnjaštvu onda možemo zaključiti da je Kallay oživio već postojeće ideje o bosanskoj naciji. Kallay je samo sproveo set mjera koje su te postojeće ideje o stvaranju bosanske nacije pretvorile u bosansku političku realnost.

Usljed jakog otpora prema ideji interkonfesionalnog bosanstva odnosno bošnjaštva u Srbiji i Hrvatskoj javlja se jaka propaganda protiv te ideje te se tako osporavaju povijesna utemeljenost postojanja bosanske nacije i jezika. Propaganda osporavanja nacije i jezika je plasirana u različitim časopisima, kulturno akademskim krugovima u Hrvatskoj i Srbiji.

Razlog tom otporu spram ideje formiranja bosanske nacije je nalazio se u činjenici da bi formiranje nove, bosanske nacije, imalo negativne političke posljedice po Srbiju i Hrvatsku te njihove velikodržavne projekte.

Nacionalistička propaganda iz Srbije i Hrvatske je rezultovala, najblaže rečeno, drakonskim mjerama u vidu teškog oblika cenzure koje je sproveo Kallay na tlu Bosne i Hercegovine u cilju suzbijanja prodiranja nacionalističkih propagandi iz Beograda i Zagreba u Sarajevo. Kallay je zabranio štampanje listova koji su propagirali nacionalističke ideje. Odbijanje poštovanja naredbe zemaljske vlade bilo je novčano kažnjivo ili kažnjivo zatvorskom kaznom u trajanju od jednog do tri mjeseca. Udžbenici historije koji govore o nepovoljnom položaju, progonu i

¹⁷ Topal Osman paša rodom sa Krima.

Bio je bosanski namjesnik u periodu od 1861 do 1869 godine.
Izgradio je prvu štampariju i pivaru u Bosni.

istrebljenju Srba u Osmanskom periodu su povlačeni iz upotrebe u nastavi u sarajevskim gimnazijama i osnovnim školama.

Zemaljska vlada je naložila da se sve manifestacije i okupljanja u Srbiji i Hrvatskoj prate uz pomoć povjerljivih državnih službi. Što se tiče kulturnih aktivnosti srpskog stanovništva u Bosni i Hercegovini bile su svedene na minimum. Nastupanje umjetnika i umjetničkih društava iz Beograda u Sarajevu je bilo zabranjeno. Također osnivanje raznih umjetničkih društava sa srpskim prefiksom je bilo zabranjeno.

Školovanje i razmjena nastavnog kadra i učenika između Srbije i Bosne i Hercegovine je bilo indirektno onemogućeno usljed izuzetno komplikovanih procedura priznavanja diploma iz srpskih škola. Posebnom politikom zapošljavanja bilo je potpuno obesmisleno nastojanje bilo kojeg građanina Bosne i Hercegovine srpske nacionalnosti da odluči svoje zaposlenje potražiti u Srbiji.

Osnivanje političkih stranki je bilo potpuno nemoguće. Zbog svega navedenog bilateralni odnosi Srbije i Bosne i Hercegovine u Austro-Ugarske monarhije nisu ni postojali.

Ovakve mjere prema Srbiji zemaljska vlada je opravdavala stavom da svaka nacionalistička ideja plasirana iz Srbije može narušiti društvene odnose među narodima u Bosni i Hercegovini ili povrijediti vjerske osjećaje muslimana u Bosni i Hercegovini.

U vrijeme Kallayevog nastojanja formiranja bosanske nacije jezik je kao odrednica nacionalnog identiteta imao veoma bitnu ulogu. 1883. godine je termin „zemaljski jezik“ zamjenjen terminom „bosanski jezik.“ Kallay je zaslužan što je u zvaničnu upotrebu ušao termin bosanski jezik koji je označavao službeni jezik svih institucija u Bosni i Hercegovini. Ipak, dozvoljeno je da u školama pripadnici drugih naroda odaberu jezik koji će se upotrebljavati u nastavi u privatnim i vjerskim školama. U većini škola se nastava odvijala na mađarskom jeziku. Naredbom zemaljske vlade a uslijed pritisaka iz Srbije i Hrvatske dotada bosanski jezik od 1907. godine preimenovan je u srpsko-hrvatski jezik. Prijedlog u kojem se muslimanima dozvoljava da u svojim aktima koriste naziv bosanski jezik je odbijen.

Na kraju, kada se govori o razlozima propadanja ideje interkonfesionalnog bosanstva, treba navesti da je tih razloga bilo više. Jedan od polaznih razloga propasti je predugo prisustvo Osmanske imperije na prostoru Bosne i Hercegovine što je rezultiralo skoro potpunom asimilacijom stanovništva posebno muslimanskog, u osmansko-turski narod. Radilo se o potpunom dobrovoljnom poistovjećivanju muslimanskog stanovništva sa Osmanlijama. Razlog tolikom stepenu poistovjećivanja je pripadnost istoj religiji. Religijska razlika unutar kompletnog Osmanskog carstva je bila jedina relevantna razlika među narodima. Drugi razlog propasti ideje interkonfesionalnog bosanstva je pojava muslimanskog autonomnog pokreta čije ideje su obuhvatale samo muslimanski dio stanovništva te je po automatizmu isključivao druge konfesije u Bosni i Hercegovini. To je upravo bilo u suprotnosti sa idejom ravnopravnosti svih konfesija koju je sadržavala i ideja interkonfesionalnog bosanstva.

Muslimanski autonomni pokret sačinjavali su preostali veleposjednici u Bosni koji su nastojali sačuvati svoju ekonomsku stabilnost te im je riješenje agrarnog statusa bilo daleko važnije od jezika i nacionalnog identiteta.

Treći razlog propasti ideje interkonfesionalnog bosanstva je nepostojanje ozbiljne intelektualne elite koja je trebala biti pokretačka snaga i nosilac ideje formiranja bosanske nacije. Nasuprot očekivanjima polovina intelektualaca koji su bili proevropski orijentirani su se priklonili idejama srpskog i hrvatskog nacionalizma. Drugi dio intelektualne elite imao je indiferantan odnos za ideju razvijanja nacionalne svijesti.

Sada nam je daleko jasnije od kada sežu problemi formiranja nacije u Bosni i Hercegovini. Problemi se ne završavaju samo na pitanju jezika. Naprotiv oni tek tu počinju. Problem prisvajanja određenih ličnosti iz kulture i njihovih dostignuća je samo još jedan produkt nacionalizama različitih vrsta s jedne i apsolutnog nepostojanja nacionalne svijesti s druge strane. Primjetno je, iz svega prethodno navedenog da je vezivanje određenih skupina iz Bosne i Hercegovine za susjedne države vještačka tvorevina te kao takva služi kao oruđe nacionalizma i jeftinih

političkih narativa. Odnos prema kulturnom naslijeđu naroda u Bosni i Hercegovini i općenito kulturi i obrazovanju je skoro nepostojeći. O važnosti očuvanja kulturnog naslijeđa govori se samo periodično i to u potrebe manipuliranja najnižijim porivima narodnih masa kako bi se postigli jeftini politički poeni. Svaka rasprava i vješto iznošenje argumenata kojima se potvrđuje lični stav posebno kada je tema rasprave etničko, nacionalno ili vjersko porijeklo određenih značajnih ličnosti iz različitih oblasti kulture ili drugih civilizacijskih dostignuća doživljava se kao „velika nacionalna pobjeda“ jedne grupe nad drugom iako ona to ustvari nije. Naprotiv, radi se samo o skretanju pažnje sa stvarnih rezultata tih dostignuća koja se prisvajaju te nepravednom umanjenju njihovog značaja.

3.5. Očuvanje kulturnog naslijeđa danas

O očuvanju kulturnog naslijeđa danas moglo bi se govoriti iz više perspektiva. Sa željom da ne budemo previše niti optimistični niti pesimistični pokušat ćemo kroz nekoliko primjera opisati napore uglavnom pojedinaca na putu očuvanja kulturnog naslijeđa.

Možemo usput postaviti pitanje zašto samo neki pojedinci entuzijasti ulažu napore na putu očuvanja kulturnog naslijeđa?

Odgovor je veoma jednostavan i nameće se sam po sebi a u skladu je i sa svime navedenim u okviru ovog rada. Kroz prikaz različitih etapa nastojali smo prikazati ukupnost kulturnog naslijeđa i važnost očuvanja kulturnog naslijeđa kroz kulturu sjećanja. Također možemo zaključiti da prisvajanje kulturnog naslijeđa od strane bilo kojeg etnonacionalnog kruga vodi samo u propast te time što će se odrediti “čista” pripadnost nekog pisca, slikara, pjesnika nekom etnonacionalnom krugu ili čak ako se radi o sumanutom prisvajanju nematerijalnog kulturnog blaga poput sevdalinki onda to pokazuje da ne postoji pravo racionalno interesovanje za očuvanje kulturnog naslijeđa već svako prisvajanje ili novo otkriće o porijeklu nekog dijela kulturnog naslijeđa se smatra nacionalnom političkom pobjedom jedne etnonacionalne skupine.

Nije problem samo formiranje nacija niti nacionaliziranje kulturnog naslijeđa to je normalna potpuno prirodna etapa kroz koju moraju proći skoro svi narodi u procesu formiranja nacije. Često se desi da se narodi međusobno sukobe po pitanju kome pripada ili ko polaže pravo na neki dio kulturnog naslijeđa. Često se kao predmet takvih rasprava nađu i imena postojećih država. Ali uglavnom se takvi sukobi prevaziđu prije ili kasnije. Problem je u slučaju Bosne i Hercegovine što i nakon skoro stotinučetdeset godina¹⁸ Bosna i Hercegovina “tapka” u mjestu po pitanju nacionalnog identiteta i očuvanja kulturnog naslijeđa.

¹⁸ Ovdje prije svega mislimo na period upravom Benjamina Kallaya nad Bosnom i Hercegovinom i njegovim projektom nacionalnog buđenja Bošnjaka o čemu smo prethodno govorili.

Za potrebe ovog rada, obavljeno je nekoliko intervjua¹⁹ sa bitnim ličnostima koje su svoje obrazovanje i profesionalni angažman posvetili upravo očuvanju kulturnog naslijeđa na prostoru Bosne i Hercegovine ali i Sadžaka.

Prva sagovornica bila nam je profesorica Naka Nikšić iz Novog Pazara.

Najpoznatiji projekat na kojem je radila nekoliko godina je istraživanje o historiji i porijeklu muzičkog instrumenta Pirinče.

Ovaj instrument je duvački limeni instrument čiji naziv potiče od turske riječi *pirinç* što znači mesing. Mjesto nastanka ovog instrumenta nije tačno poznato.

Kao vremenski okvir nastanka ovog instrumenta na našim prostorima uzima se pojava mesinga na Balkanu.

U 2018. godini u okviru istraživanja o instrumentu Pirinče uz Kulturno umjetničko društvo mladih Novog Pazara aplicirala je na konkurs za finansiranje projekata za zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bošnjaka pri Ministarstvu za kulturu i informiranje RS na pitanje u kojoj fazi je danas sprovedba projekta uvrštavanje instrumenta Pirinče odnosno tehnike sviranja na ovom instrument u listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa odgovorila nam je da je zahtjev ušao u proceduru ali da nikada iz Ministarstva za kulturu i informisanje Republike Srbije nije došao nikakav zvaničan odgovor.

Ovakav odgovor nam pokazuje otprilike odnos prema kulturnom naslijeđu nacionalnih manjina pd strane Republike Srbije.

Mogli bismo reći da stanje nije ništa bolje ni u Bosni i Hercegovini. Najočitiji primjer propadanja i sistematske nebrige prema kulturnom naslijeđu na državnom nivou pored niza drugih, uslovno rečeno kulturno historijskih skandala je i propadanje Instituta za sevdah u Visokom osnovanog 2003. godine. Ovaj institut je osnovao jedan od najpoznatijih kompozitora narodne muzike Omer Pobrić. U okviru instituta pružana je podrška mladim generacijama izvođača sevdalinki te je čuvana važna dokumentacija, nosači zvuka i notni zapisi sevdalinki. Bitno je napomenuti da je spomenuti institut finansiran isključivo iz privatnih prihoda osnivača i ponekog sponzorstva. Nikada niti

¹⁹ Pri izradi rada obavljani su intervjui sa Nakom Nikšić muzikologom i profesoricom klavira iz Novog Pazara. Intervju u cijelosti smo priložili na kraju rada u priložima.

jedna institucija niti ministarstvo kulture nije pokazalo interes za očuvanjem ovog instituta a samim time i onoga što on kao takav baštini.

Očekivano, nakon smrti Omera Pobrića zbog nedostatka finansijskih sredstava i ne postojanja osobe koja bi nastavila vođenje instituta, Institut za sevdah Omera Pobrića je ugašen a objekat u kojem se nalazio institut je prodan za 350.000 konvertibilnih maraka.

U razgovoru²⁰ u toku pisanja ovog rada sa Damirom Imamovićem samostalnim istraživačem, muzičarem i izvođačem sevdalinki pored brojnih informacija o sevdahu kao muzičkom žanru i histrijskom razvoju sevdaha od epske do muzičke forme saznali smo da je većinu istraživanja sproveo samostalno bez posebne pomoći institucija.

Iz svega navedenog možemo zaključiti da entuzijasta, pojedinaca koji neumorno rade na očuvanju kulturnog naslijeđa ozbiljne institucionalne podrške ima vrlo malo ili izostaje u potpunosti. To govori u prilog našoj tvrdnji koju promoviramo u okviru kompletnog rada da nacionalizacija kulturnog naslijeđa dovodi do propasti kulture. Ono što bi trebalo učiniti je konačno izdići se iznad narativa etnonacionalizma barem kada je u pitanju kultura. Ipak kada i koliko će to biti moguće iz perspektive sadašnje situacije teško je govoriti.

²⁰ Intervju sa Damirom Imamovićem je u audio formatu ali kompletan intervju u pisanom obliku bit će priložen na kraju u prilogima rada.

4. ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST I SEVDALINKA

4.1. *Alhamijado književnost-spoj Istoka i Zapada*

Alhamijado književnost specifičan je spoj pjesničkog izraza na tradicionalnom bosanskom jeziku ali pisanom na arapskom pismu poznatom za prostore Bosne i Hercegovine kao *arebica*.²¹

Naziv *alhamijado* ili *adžemijje* potiče iz arapskog jezika i znači prema arapskom prevodu strani-nearapski. Najprije je ovakav vid književnog i pisanog izraza nastao na prostorima Španije iz vremena vladavine arapa u Španiji. Oni su pisali na narodnom španskom jeziku ali arapskim pismom. Španci su tekstove napisane arapskim pismom ali na španskom jeziku nazivali upravo terminom *aljamiados*.

Osim Bosne i Hercegovine alhamijado književnost je prisutna na prostorima drugih zemalja širom Evrope. Uglavnom su to zemlje pod upravom osmanskog carstva, poput Albanije, Grčke, Poljske i drugih zemalja. Ovakav specifičan način pismenog odnosno književnog izražaja je ipak najplodniji na prostoru Bosne i Hercegovine sa najviše tekstova i dijela koji su i danas predmet naučnog i jezičkog analiziranja.

Uopćena podjela književnosti u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske uprave je trostruka:

- *Alhamijado književnost*.
- *Književnost na orijentalnim jezicima* uglavnom podrazumjeva divansku književnost²² i
- *Narodna (usmena književnost)* što podrazumjeva sevdalinke, balade, epske pjesme, i prozu.

O narodnoj usmenoj književnosti posebno o sevdalinci ali i dijelom o epskoj književnosti govorit ćemo detaljno u drugom dijelu ovog poglavlja.

²¹ Arebica je specifično arapsko pismo koje je korišteno u vrijeme boravka Osmanlija na tlu Bosne i Hercegovine. Arebica ima i druga imena: mektebica, matufovača ili matufovica.

Predstavlja kombinaciju arapskog pisma prilagođenog bosanskom govornom jeziku. Prilagođeno je u dodatak slova karakterističnih za bosanski jezik poput slova *p, o, ž, đ, dž, č, ć*.

²² Književnost izuzetne estetske vrijednosti koja je pisana, recitovana i analizirana samo na dvorovima. Pisana je uglavnom na perzijskom i arapskom jeziku

Najprije ćemo nešto reći o vrstama alhamijado književnosti i počecima teorijskog istraživanja značaja alhamijado književnosti tokom XIX i početkom XX stoljeća.

Zatim ćemo ukratko govoriti o divanskoj književnosti, vrstama divanske književnosti i uticaju sufizma²³ na poeziju južnoslavenskih naroda.

- *Vrste alhamijado književnosti*

Prema nekim navodima postoji oko sedam vrsta alhamijado književnosti. Radi se o sedam različitih žanrova poezije i proze pisanih na bosanskom jeziku arapskim pismom.

Po ugledu na narodnu poeziju najstarija vrsta alhamijado književnosti nastala još u XVI stoljeću su ljubavne pjesme. Najpoznatije ime u ovoj vrsti poetskog izraza je ime Umihane Čuvidine. Njene pjesme pisane su narodnim jezikom pa se često pjevaju i kao narodne pjesme. Najpoznatije pjesme Umihane Čuvidine su “Sarajlije idu na vojsku protiv Srbije” i “Čamdži Mujo i lijepa Uma.”

Ilahije i kaside predstavljaju također jednu od vrsta alhamijado književnosti.

To su uglavnom pobožne pjesme koje imaju možemo reći posebnu moralnu pouku.

Bitno je naglasiti da postoji razlika između ilahija i kasida u izrazu i sadržaju.

Ilahije imaju simbolički prikazanu dublju duhovnu poruku odnosa čovjeka I Boga. Kroz tekstove ilahija čovjek iskazuje svoju pobožnost i pokornost Bogu veličajući Božije znanje i moć naspram svoje ograničenosti i ovisnosti o Božijoj milosti. Neke ilahije sadrže pouke o tome šta bi trebao činiti neko ko se nalazi na putu duhovnog čišćenja. Dakle uglavnom se radi o ezoterijskim sufijjskim porukama. Brojne ovakve ilahije se i danas izvode u različitim svečanim prilikama uz muzičku pratnju ili bez muzike.

²³ Sufizam arapski termin koji ima najčešće dva značenja, prvo je značenje čistoća, drugo značenje podrazumjeva termin koji označava grubu vunu. Također sufizam podrazumjeva ezoterijsku duhovnu dimenziju islama, prema sufijjskoj literaturi svrha postojanja čovjeka na ovom svijetu je spoznaja I sjedinjenje s Bogom. To se postiže kroz niz duhovnih vježbi koje imaju za cilj duhovno očišćenje. Predpostavljalo se da u pripadnici posebnih sufijjskih škola nosily ispod svakodnevnog odjeće košulje od grube vune. To je imalo svrhu podsjećanja na prolaznost materijalnog svijeta.

Kasida je također pobožna pjesma koja sadrži moralne poruke koje se odnose na opće međuljudske odnose i kodekse ponašanja porodičnog i svakodnevnog života.

Poslanice ili arzuhal predstavljaju posebnu vrstu pjesničkog izraza koji imaju direktno društveno političku konotaciju. Uglanom se dijele na dvije vrste: poslanice nemuslimanima u obliku pozivanja u islam i poslanice koje se odnose na muslimane odnosno na opće društveno stanje. One predstavljaju svojevrsni bunt ili kritički osvrt na loše pojave ili općenito loše stanje u društvu i državi. Jedna takva najpoznatija je pod naslovom "Čudan zeman nastade" autora Abdulvehaba Ilhamije.

Mevludi i Miradžije Mevludi podrazumjevaju spjevove temeljene na predajama o rođenju i životu posljednjeg Božjeg poslnika Muhameda neka je mir na njega. Miradžije predstavljaju spjevove o bitnim događajima i ličnostima iz historije islama. Govori se također o različitim duhovnim putovanjima, melecima i transcendentnim kategorijama koje ljudski um teško poima bez dodatnih tumačenja.

Riječnici u stihovima imaju više leksikografsku nego poetsku vrijednost.

Po obimnosti razlikuju se od današnjih riječnika. Pojašnjenja su u stihovima na perzijskom, turskom ili arapskom jeziku a često i na sva tri jezik. Najstariji pronađen riječnik ove vrste je iz XVstoljeća.

Proza podrazumjeva različite vrste priručnika, vjerske literature, časopisa i kalendara. Najstariji tekst ove vrste je "Molitva" Mehmeda Hevajije Uskufije. U ovom tekstu autor upućuje posebnu molbu Bogu za oprost grijeha svim ljudima i zaštitu od nevolja i zla bez obzira na religiju.

- *Prva zbirka alhamijado poezije*

Prema navodima Alena Kalajdžije²⁴ u tekstu „Stoljeće od pojave prve zbirke alhamijado književnosti“2012. godine navršilo se sto godina od objavljivanja prve zbirke alhamijado književnosti.

²⁴ Alen Kalajdžija rođen je 31. 12. 1977. godine u Sarajevu.

Objavio je dosada preko šezdesetpet naučno stručnih članaka iz oblasti bosanskog jezika i književnosti.

Ova zbirka je objavljena 1912. godine autora Sejfudina Kemure i Vladimira Ćorovića.

O važnosti ove zbirke kao pionirskog projekta Kalajdžija navodi sljedeće:

“Pojava ove knjige ozvaničila je nešto sistematičniji pristup dotada veoma slabo istraženoga korpusa bosanske arebičke pismenosti, koji će nešto kasnije dobiti i u nauci općeprihvaćeno ime: alhamijado, koje je u južnoslavenski kontekst uveo orijentalist Fehim Bajraktarević”

Očita je važnost ove zbirke kao prvog djela ovakve vrste koja je predstavljala polaznu tačku pri daljem istraživanju historije književnosti u Bosni i Hercegovini.

Pored činjenice da je zbirka Kemura-Ćorović iznimno važna za dalje upoznavanje sa historijom i razvojem književnosti Bosne i Hercegovine, Kalajdžija nastoji predočiti određene metodološke nedostatke koje sadrži ovo djelo. Nekoliko propusta se ogledaju u metodologiji prevođenja poezije sa arebice na latinično pismo te klasifikacije bosanskog jezika unutar zbirke kao regionalnog jezika. U vrijeme nastanka ove zbirke alhamijado poezije srpsko-hrvatski jezik bio je službeni naziv za jezik u Bosni i Hercegovini nakon ukidanja bosanskog jezika 1907. godine od strane zemljske vlade. Autori su u zbirci često govorili u kontekstu srpskog jezika uz sporadično korištenje termina bosanski jezik, pod navodnicima te time počnili grešku regionalizirajući jezik na kome nastaje alhamijado književnost. Svakako da je u vremenu kada je zbirka nastajala bilo sasvim prirodno da se govori u kontekstu srpsko-hrvatskog jezika, ali u kontekstu alhamijado književnosti koja je nastala mnogo prije političkih promjena na tlu Bosne i Hercegovine te je bosanski jezik zaista bio jezik na kojem su pisane ove pjesme onda naknadne političke promjene ne bi trebale predstavljati barijeru pri izradi naučno analitičkog rada kakv bi trebala biti Kemura-Ćorovićeva zbirka alhamijado poezije.

Propusti u navedenoj zbirci ogledaju se u slobodi prevođenja odnosno prepisivanja tekstova alhamijado poezije. Naime, prema navodima autora teksta kojitretira ovu temu autori prve zbirke alhamijado poezije Kemura i Ćorović su

često uvodili određene ispravke i prilagodbe poetskih tekstova bez dodatnog objašnjenja da se radi o tekstualnim ispravkama izvorne poezije.

Također postoje i izvjesni propusti u pogledu ustanovljenja nastanka nekih alhamijado pjesama. Tako je prema navodima autora zbirke alhamijado poezije, vrijeme “Duvanjskog arzuhala” Hasana Kaimije 1706. godina. Ovaj podatak je u kasnijim istraživanjima opovrgnut te se prema navodima Derviša Korkuta²⁵ za godinu nastanka “Duvanjskog arzuhala” smatra 1728. godina

Iako djelo Sejfudina Kemure i Vladimira Ćorovića sadrži neke propuste ipak se mora naglasiti neizmjeran značaj ovog djela kako uopće za književnost Bosne i Hercegovine tako i za upoznavanje kasnijih autora i književnih kritičara sa alhamijado poezijom te značajem ove vrste poezije za kulturu Bošnjaka u Bosni i Hercegovini.

Noviji podaci do kojih su došli istraživači kasnijih perioda ni u kom slučaju ne umanjuju značaj Kemura-Ćorovićeve zbirke. Naprotiv njihovo djelo predstavlja početnu pokretačku snagu na polju istraživanja alhamijado književnosti.

- *Divanska književnost i uticaj sufijiske poezije na južnoslavensku poeziju*

Divanska književnost je dvorska poetska književnost. To je posebna vrsta književnosti visoke estetske vrijednosti okarakterisana posebno određenim oblikom, rimom i metrikom. Sadržajno, divanska književnost karakteristična je po obilju simbola te je kao takva divanska književnost po značenju višeslojna. Simboli kojima divanska književnost obiluje karakteristični su za sufizam. Ova književna vrsta obiluje alegorijama i metaforama različitih vrsta.

Otuda potiče povezanost između sufizma i divanske književnosti.

²⁵ Derviš Korkut rođen je 5. maja 1888. u Travniku.

Visoku gimnaziju u Sarajevu završio je 1909, nakon čega je otišao na studije u Istanbulu i na Sorbonni.

Objavljivao je tekstove o manjinama u Bosni, Albancima i Jevrejima.

Pisao je u raznim časopisima.

U radovima se uglavnom bavio periodom osmanlijske vladavine. .

Radio je kao kustos Cetinjskog muzeja do 1937. godine

Do 1969. godine radio je kao kustos Muzeja grada Sarajeva.

Teološki fakultet u Istanbulu završio je 1914.

Najčešći simboli u stihovima divanske književnosti potekli iz sufijike tradicije su ašik, vino, mejhana, krčmar, krčmarica, more i kap te ruža i slavuj. Kada su u pitanju termini poput ašika, vina, krčmarice i krčmara ili mejhane često nepoznavaoocima sufijiske terminološke simbolike stvaraju zabunu pa se često sufijiska poezija laički shvata kao ljubavna poezija koja opisuje ovosvjetsku ljubav. Naravno da se sufijiska simbolika i poezija ne referiraju na ovosvjetske osjećaje i potrebe.²⁶ Ipak koriste se ovakvi termini iz razloga što vino, mejhana i ljubav predstavljaju vrhunac ovosvjetskih užitaka koliko je moguće opisati. Šta ustvari predstavljaju navedeni termini koji se koriste u sufizmu a kroz divansku književnost? Ašik predstavlja zaljubljenika koji žudi za duhovnim sjedinjenjem²⁷ s Bogom. Mejhana ustvari simbolizira tekiju, kuću u kojoj derviši borave ili odlaze kako bi uz pomoć svog učitelja-šejha spoznali Boga odnosno dostigli Božju ljubav. Vino je ustvari termin koji se odnosi na opijenost ljubavlju prema Bogu. Krčmar ili krčmarica simboliziraju učitelja-šejha uz čiju pomoć sufije-derviši stižu do Božije ljubavi.

Postoje određene pjesničke forme koje su karakteristične za divansku književnost. Prema navodima u tekstu *Uticaj sufizma na južnoslavnesku poeziju* autora Besima Habibovića ovih formi ima nekoliko:

“Divansko pjesništvo karakteriše bejt. Mufred je bejt koji predstavlja zaokruženu sliku, poruku ili misao, a ispjevan je sam za sebe. Mufred je najzastupljeniji u bošnjačkoj orijentaloj književnosti. Svaki divan je morao započeti munadžatom (odom Bogu).

Munadžat, pored pored zahvale Bogu, sadrži i dijelove o općeljudskim vrijednostima, mjestu i ulozi pjesnika u svijetu i o poetskoj orijentaciji. Ako pjesma govori o Božijem Jedinstvu, onda se naziva tevhidom ili tehlihom. Nakon zahvale Bogu, dolazi nat (oda Poslaniku Muhammedu).

Kasida je pjesma koja je dio divana, a u arapsku književnost je prešla iz predislamske književnosti, gdje je bila najpopularniji žanr. Kasida je iz arapske prešla u perzijsku književnost

²⁶ www.eckermann.org.rs

²⁷ U sufijiskoj terminologiji često se koristi termin fana ili fena što simbolizira potpuno duhovno sjedinjenje s Bogom potpuno se odričući svih ovosvjetskih potreba i požuda. Potpuna spoznaja Boga te stalna blizina s Bogom. Termin koji bi mogao biti ekvivalent terminu fena ili fana je termin nirvana iz budističke tradicije.

i tu je pretrpjela neke izmjene. Tek preko perzijske književnosti, kasida dolazi u tursku divansku književnost. Turski pjesnici su oponašali perzijske, a bošnjački pjesnici su u njih unosili elemente vlastite duhovnosti. One najčešće počinju opisom proljeća, ljeta, jeseni, ramazana, Bajrama.

Gazel je najzastupljenija forma u divanskoj poeziji. Gazelom se iskazuje ljubav, životna radost, a nekada patnja i bol. Pjesnik je svoje ime smještio u pretposljednem stihu i on se zove mahlus-bejti. Zbirka gazela jednog pjesnika je gazelijat.”²⁸

Uticaj sufizma u poeziju južnoslavenskih književnika odnosno pjesnika je prilično jak.

U Bosni i Hercegovini ova vrsta književnosti je prisutna skoro četiri vijeka. Preko četiri stotine pjesnika pisalo su na perzijskom, arapskom ili turskom jeziku. Neki pjesnici pisali su na sva tri orijentalna jezika.

Pjesnici koji su pod direktnim uticajem sufijiske poezije stvarali bili su Muhamed Karamusić Nihadija, Hasan Zijaija Mostarac, Derviš-paša Bejezidagić, Alaudin Sabit Užičanin, Ahmed Gurbi-baba i Ahmed Vali Novopazarac.²⁹

Pored navedenih pjesnika u čijim pjesmama se znatno primjeti uticaj sufijiske poezije su Safvet-beg Bašagić, Musa Ćazim Ćatić i Skender Kulenović.³⁰

Kada je u pitanju srpska književnost, sa islamskom tradicijom i sufizmom su se upoznali preko prevoda evropski književnih autoriteta poput J.J. Goethea. Moglo bi se reći da je u opusu nekih pjesnika bilo vidljivog uticaja sufizma i sufijiske poezije.

Despot Stefan Lazarević je autor jedne od najljepših i najpoznatijih pjesama srpske književnosti. Pjesma pod naslovom “Slovo ljubve” nastala je 1409. godine. Obzirom da je Lazarević osim što je bio veoma sposoban ratnik također bio i veoma obrazovan, vjeruje se da je imao priliku upoznati se sa poezijom na orijentalnim jezicima kroz prevode evropskih autora. U njegovoj poznatoj pjesmi se mogu prepoznati termini i oblici pisanja te eke teme karakteristične za kasidu i sufijisku poeziju drugih vrsta. Poznat je princip ljubavi koji prevazilazi granice ovosvjetskih osjećaja ali se ne zaustavljasamo ni na ljubavi prema Bogu u smislu obožavanja iz

²⁸ Citati su preuzeti iz teksta na web stranici eckermann.org

²⁹ eckermann.org

³⁰ eckermann.org

straha ili želje za postizanjem rajskih zadovoljstava. Upravo ovakva vrsta ljubavi je smisao sufizma i spoznaje Boga.

Poezija Laze Kostića obiljuje biblijskim motivima. Najpoznatija njegova pjesma je *Santa Marija della Salute*. U ovoj pjesmi Kostić opisuje ljubav prema voljenoj ali uz prikaz transcendentnih momenata koji prevazilaze ljubav prema biću. Također pjesma počinje molbi Bogu za oprpst grijeha.

Jovan Jovanović Zmaj poznati ljekar, pjesnik i prevodilac širim masama je najpoznatiji kao dječiji pjesnik. Najpoznatiji je predstavnik romantizma u srpskoj književnosti je uz Đuru Jakšića.

Zbirka "*Istočni biser*" nastala je 1861. godine, a kao plod Jovanovićevog poznavanja perzijske književnosti. U svojim djelima koristio je često terminologiju sufijiske poezije. Neka djela poput zbirki pjesma "*Đulići*" i "*Đulići uveoci*" nastale su 1864. i 1882. godine u nazivu sadrže sufijisku terminologiju, posebno ako se ima u vidu da su perzijski pjesnici svoje zbirke pjesama naslovljavali đulistanima. Motivi ljubavi su svakako prisutni u Jovanovićevoj poeziji te on često koristi terminologiju i stil pisanja karakterističnog za perzijsku sufijisku poeziju ali ipak Jovanovićevi opisi ljubavi ostaju na nivou zemaljskog bez dubljeg zadiranja u duhovni smisao kakav imaju sufijiske pjesme.

Inspirisan misičnošću Istoka Jovanović piše pjesmu o poznatm perzijskom pjesniku Hafizu Širaziju

"Na grobu Hafisovom"

Nakuc'o se čaša, napev'o se pesama,

Napio se raja sa mednih usana.

Gde je našo slasti, tu još nije prašt'o

Sad gori'l mu duša, barem znade zašto.³¹

³¹ eckermann.org

Primjetno je da da ovakvo poimanje perzijske ali i sufijiske poezije nema posebnu duhovno religijsku dimenziju niti dubinu kakvu imaju djela izvorne sufijiske poezije. Nije ni nužno dokazati direktni uticaj sufizma niti tragamo za dubokim duhovno religijskim porukama niti u pjesmama Jovana Jovanovića niti u djelu Despota Stefana Lazarevića. Cilj je samo prikazati neizbježni uticaj i preplitanje kulturnih različitosti. Zahvaljujući ovim preplitanjima različitih kultura ustvari samo obogaćuje svekoliko kulturno naslijeđe svih naroda Balkana. Interkulturni uticaj je potpuno normalna pojava bez čega se književna, likovna ili bilo koja druga vrsta umjetnosti ne bi mogla ni sačuvati.

4.2. Sevdah - melanholija ili ljubav

Termin sevdah ima različite definicije ali najosnovnija je ona kojom se termin sevdah pojašnjava kao riječ nastala iz turskog jezika i označava ljubav. Ova riječ je kako u književnom jeziku, jeziku poezije tako i u svakodnevnom jeziku prihvaćena kao sinonim za ljubav još u vrijeme vladavine Osmanlija u Bosni³²

Još jedna zanimljiva terminološka definicija sevdaha je i ta da riječ sevdah predstavlja izvedenicu iz arapskog jezika, *eswed-sewda* što ustvari predstavlja riječ za crnilo odnosno crnu boju i melanholiju kao specifično duševno stanje. Da bi se opravdala ova navedena definicija potrebno je vratiti se u doba Antičke Grčke.

U vrijeme Galena iz Pergame³³ (129-200 godina Nove ere) najpoznatijeg doktora antičkog svijeta. Galenova teorija o četiri elementa u organizmu je tada bivala sve prihvaćenija i uticala je na način pojašnjenja promjena u organizmu te sveukupno razumjevanje tih promjena. Galen je tvrdio da u ljudskom organizmu vladaju četiri supstancije, krv, limfa, žuč i crna žuč. Od odnosa između te četiri supstance ovisilo je stanje ljudskog organizma. Supstanca koju je možda najteže

³²U toku vladavine Osmanlija na prostorima Evrope prvenstveno u Bosni tačnije u periodu od 1463. do 1878. godine u upotrebi su bila tri jezika. Turski kao zvanični govorni jezik koji se koristio u svakodnevnom životu, školovanju i pri uspostavi diplomatskih odnosa sa drugim zemljama. Perzijski kao jezik književnosti i umjetnosti, zbog svjetski poznate poezije perzijskih pjesnika i mnogih drugih naučnih djela napisanih na perzijskom jeziku. Arapski jezik kao jezik vjere imao je poseban status zbog činjenice da je Kur'an objavljen od Boga poslaniku Muhammedu mir neka je na njega na arapskom jeziku.

³³Pergam grč. Pergamon antički grad iznad doline Bakircay u sjeverozapadnom dijelu Male Azije, nedaleko od današnje Bergame u Turskoj.

objasniti je crna žuč³⁴. Crna žuč je imala uticaj na ljudsko raspoloženje. Najčešće i najtačnije objašnjenje je da je crna žuč u ljudskom organizmu odgovorna za turobno, melanholično raspoloženje koje prevazilazi granice „obične” tuge. Terminima moderne medicine reklo bi se da se radi o depresiji kao duševnom stanju koje nastaje usljed nagomilanih, zatumljenih osjećaja koji ne min za nalaze put ka ispoljenju na zdrav način. Arapi su prilikom prevođenja Galenovog ključnog djela³⁵ njegovu sintagmu crna žuč preveli terminom *sewda*.

Posredsvom arapskog uticaja i sprovođenja projekata prevođenja od strane arapskih halifa u cilju očuvanja i unaprjeđenja najpoznatijih i najvažnijih djela antičkih mislilaca termini iz arapskog jezika su potpuno prihvaćeni i koriste se i danas u mnogim oblastima nauke i umjetnosti.

Jedan od prevodilaca islamskog svijeta Hubeysh ibn el Hasan el A'sam el Dimashqi čiji je prevod Galenovog opusa prihvaćen kao najkvalitetniji je svojim prevodima uticao na razvoj medicine te su djela koja je prevodio bila dostupna širom islamskog svijeta od Perzije do Španije uključujući svakako i Osmansko carstvo. Obzirom da i Hubeysh Galenovu sintagmu crna žuč prevodi na arapski jezik terminom *sewda*, taj termin biva usvojen u turski jezik a posredsvom turskog jezika postaje svakodnevni izraz za ljubav i u bosanskom jeziku sve do danas.

- *Južnoslavenska usmena književnost*

Kako se navodi, između ostalih izvora, u knjizi pod nazivom “*Sevdah*” poznatog izvođača sevdalinki Damira Imamovića, zvanični historijski početak postojanja južnoslavenske usmene književnosti seže do 1774. godine evropskim otkrićem Hasanaginice. Otkrićem ove balade čiji je puni naziv još tada bio “*Žalostna pjesanca plemenite Asanaginice*” u Fortisovom “*Putovanju u Dalmaciju*” kako navodi Imamović a prema riječima Hatidže Krnjević³⁶ počinje srećna istorija naše usmene poezije. Balada o Hasanaginici je najprije bila štampana u knjizi Alberta Fortisa na izvornom jeziku uporedo sa italijanskim prevodom. Nakon italijanskog prevoda usljedili su prevodi na mnoge svjetske jezike i to od strane svjetski poznatih književnika. Na njemački je

³⁴Izvorno starogrčka sintagma skovana od dvije riječi na starogrčkom jeziku melas (crn) i chole (žuč) prvi je upotrijebio antički ljekar Galen

³⁵De usu partium najpoznatije Galenovo djelo u kojem je ustanovljena sintagma crna žuč odnosno termin melanholija a koji su kasnije Arapi preveli terminom *sewda*.

³⁶Hatidža Krnjević jedna od prvih profesorica na Odsjeku za književnost naroda Bosne i Hercegovine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu

prevodi Johan Wolfgang von Goethe 1775. godine. Na engleski jezik je prevodi Walter Scott 1798. godine, dok je na ruski jezik prevodi Aleksandar Sergejevič Puškin.

Nakon velikog interesovanja evropskih velikana i kritičara književnosti za južnoslavensku narodnu književnost bit će uzrok za prva ozbiljna systemska istraživanja ove vrste književnosti i na domaćim prostorima. Među prvima koji su se odlučili na uspostavljanje sistemskog istraživanja na polju južnoslavenske narodne književnosti bio je Vuk Stefanović Karadžić. Vuk Stefanović Karadžić je bio reformator jezika i pisma te je sakupljao usmeno naslijeđe južnoslavenskih naroda. Njegov uticaj je na razvoj jezika i pisma ali i podizanja narodne svijesti o postojanju i važnosti usmene književnosti bio nemjerljiv. Utjecaj koji je tada imao je ostavio neizbrisiv trag na današnji razvoj jezika i književnosti.

Kako navodi Imamović u svojoj knjizi, 1814. godine u Beču izlazi prva Vukova pjesmarica pod naslovom *“Različne ženske pjesme.”*

Pjesme uvrštene u ovu zbirku Vuk je pamtio od rođake Živković Savke. Mnoge od ovih pjesama su kasnije poznate kao dio sevdalijskog repertoara i estetike.³⁷

Kada su u pitanju kriteriji po kojima je Vuk Stefanović Karadžić skupljao i klasificirao pjesme Imamović navodi sljedeće:

“Za osnovni kriteriji podjele pjesama Vuk uzima spol i cjelokupnu zamišljenu socijalnu antropološku funkciju koja se oko spola gradi. Tako pjesme bivaju podjeljene na ženske, one koje se odnose na ljubav, porodicu, kuću, nježnost, fantaziju i one koje su junačke ili muške, to sve one koje se odnose na rat historiju i politiku” (Imamović, 2016. 24.)

Kriteriji koji je Vuk Karadžić uspostavio kada je u pitanju klasificiranje narodnih pjesama nije promjenjen ni danas.

Pjesme koje se nisu mogle svrstati prema prvobitnom Vukovom kriteriju na ženske i muške on sam će nazvati “pjesmama na međi.” Po uzoru na “Hasanaginicu” i romantičarski osjećaj koji u njoj preovladava ove granične pjesme dobijaju europeizirani naziv balade.

Mnoge balade, kasnije definirane kao pjesme sa tragičnim raspletom bit će neizostavan dio žanra sevdaha iako je bilo pokušaja da se sevdah i balade predstave kao dvije zasebne umjetničke forme, ipak balade će se podrazumjevati kao neizostavni dio same estetike sevdaha

³⁷Pogledati više o navedenom u knjizi Damira Imamovića „Sevdah” na strani 24. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina

- *Prva upotreba termina sevdah*

Prvobitno termini poput sevdah, sevdalinka nisu bili u upotrebi i u značenju koje danas poznajemo. Termin sevdalinka je postao zvanično poznat tek na prijelazu između 19. u 20. stoljeće. Termin sevdalinka u značenju kakvom ga poznajemo danas i koji se odnosi na narodnu gradsku pjesmu Bošnjaka prvi put se pojavljuje u devetom broju sarajevskog časopisa Bosanska vila od 15. maja 1890. godine u naslovu *Rodoljubive sevdalinke*³⁸

Prije 1890. godine riječ sevdalinka nije bila nikad upotrebljavana. Prema navodima Damira Imamovića, u prvoj pjesmarici Vuka S. Karadžića iz 1814. godine nema riječi sevdah, niti se bilo koja izvedenica ove riječi spominje u prvom izdanju njegovog Srpskog riječnika iz 1818. godine. Tek 1852. godine u dopunjenim i prerađenom izdanju Srpskog riječnika nalazi se nekoliko izvedenica riječi sevdah, dok sam termin sevdah još uvijek nije naveden.

Neke izvedenice riječi sevdah u Vukovom riječniku su sevdelija što ima značenje ptica ili u svojstvu glagola stanja npr. sevdisati nekoga ili sa nekim.

Najbolji i najjasniji primjer kojim se pokazuje način upotrebe i značenje riječi sevdisanje kao izvedenice iz riječi sevdah je tekst pjesme iz Vukovih kasnijih zbirki:

*“Sevdi bego tvoje sevdisane,
Ubilo te moje uzdisanje!”*

U daljem tekstu iste pjesme stoji:

*“Bre ne luduj tico sevdelijo!
Šire nebo od mora sinjega,
Brže oči od konja viteza,
Milij' dragi od brata jedina”³⁹*

³⁸Vdjeti više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah” na stranici 44. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina

³⁹Dio pjesme je preuzet iz knjige Damira Imamovića “Sevdah” samo u svrhu prikaza i razumjevanja značenja termina sevdisanje i sevdah.

Cjeloviti tekst pjesme je naveden u izvornoj literaturi.

Citiranje cjelovitog teksta navedene pjesme u okviru ovog rada nije smatrano za potrebno.

Iz prvog stiha navedenog primjera jasno se vidi da je termin *sevdisanje* korišten u značenju opisa toplih emocija i ljubavi između muškarca i djevojke. Termin *sevdah* u okviru navedenog primjera, je isključivo korišten kada bi se opisivala ljubavna osjećanja prema drugoj osobi u bilo kojem kontekstu. *Sevdisanjem* se definirala različita i široka lepeza osjećanja koja podrazumjevaju ljubav prema drugoj osobi suprotnog spola. Pod terminom *sevdisanje* podrazumjevala se zaljubljenost, naklonost, specifične prirode, prema osobi drugog spola, topao pogled ili stidljiv osmijeh upućen voljenom ili voljenoj, lijepa riječ, razgovor između zaljubljenih i niz drugih gestova različitih vrsta kojima se iskazuje naklonost prema određenoj osobi suprotnog spola. Vrlo često, što je vidljivo kroz niz drugih narodnih pjesama, *sevdisanje* je podrazumjevalo i ljubavnu bol ili stanje duševne potištenosti usljed nemogućnosti ostvarenja ljubavi između dvoje zaljubljenih iz različitih razloga. U nizu narodnih pjesama opisuju se brojne nedaće i prepreke kroz koje prolaze zaljubljeni dok im *sevdisanje* ili njihova međusobna ljubav, pa čak sama svijest o postojanju druge osobe koju vole i koja ih voli daje neizmjenjenu odlučnost na putu prema postizanju željenog cilja – sjedinjenja sa voljenom osobom ili pri suprostavljanju preprekama ponekad se svjesno idu u smrt.

Prvo jasno referiranje na *sevdah* nalazi se u sarajevskoj zbirci Koste Hadžihrustića i to pod naslovom “*Srpske narodne pjesme pokupljene po Bosni.*”

Ova zbirka izdata je u Beogradu 1873. godine.⁴⁰

Tekst u kojem se prvi put spominje riječ *sevdah* u značenju koje je veoma blisko današnjem razumjevanju značenja termina *sevdah* iz spomenute zbirke glasi:

*“Djevoka je katmera pitala
Al-katmere imaš li sevdaha?
A, djevojko moja godspođice
Ja neimam nikakva sevdaha
Nego sunce i otca i majku
Al da imam kao ti sevdaha*

⁴⁰Vidjeti više u knjizi Damira Imamovića *Vdjeti više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah”* na stranici 44. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina

*Al-katmerom ne bi mene zvala
Bl'jed katmere bi do mene zvala
A ja bih ti onda govorio:
Oj djevojko, po Bogu sestrice
Od sevdaha i srce mi gori
Srce gori, hoće da m' umori
Već djevojko moja gospođice
Ako nemaš do sada sevdaha
Ne ašikuj⁴¹, ne veži sevdaha
Od sevdaha ništa gore nejma
Od sevdaha suši se i trava... ”⁴²*

Nakon izdavanja zbirke sa ovom pjesmom, upotreba riječi sevdah postaje sve češća.

Riječ sevdah dobija i novi prevod- dragi. Ovaj se prevod svakako mijenja zavisno od konteksta.

Riječ sevdalinka kojom se danas obuhvata čitav niz narodnih pjesama, način pjevanja, instrumenata uz koje se sevdalinke izvode, njihov društveni kontekst u kojem su nastale i koji opisuju te ukratko rečeno kompletnu estetsku vrijednost koju nose u sebi, nakon prve upotrebe iz 1890. godine, počinje se sve češće upotrebljavati.

Uglavnom se upotrebljava kao sinonim za narodne pjesme južnoslavenskih naroda.

U aprilu 1891. godine Marko Popović Simonov potpisuje nekoliko pjesama pod naslovom “*Srpske narodne sevdalinke.*” 1892. godine Popović u Kikindi objavljuje knjižicu pod istim naslovom.

Smatra se da je upravo ova zbirka prva koja nosi u naslovu riječ sevdalinka.⁴³

⁴¹Najprije su unutar granica Osmanskog carstva putujući muzikanti nazivani ašicima, ono što su bili trubaduri na zapadu to su ašici u Osmanskoj carevini. Kasnije su termini ašik i ašikovanje dobili potpuno novo značenje. Ašik označava osobu koja je zaljubljena u nekoga ili čak voljena od strane neke druge osobe. Termin ašikovanje označava ljubavni razgovor i razmjenu lijepih riječi i nježnih gestova između dvije osobe kojima se pokazuje međusobna naklonost zaljubljenih.

⁴²Cjelovit tekst navedene pjesme nalazi se u knjizi Damira Imamovića „Sevdah” na stranici 43. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina.

⁴³Vdjete više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah” na stranici 44. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina

Kasnije su pored Popovića neki drugi književnici, prikupljači narodnih pjesama objavljivali manje zbirke narodnih pjesama. Svi su koristili riječ sevdalinka u naslovima svojih zbirki ukazujući na narodne pjesme koje su sadržane u tim zbirkama.

Književnik koji je osim Popovića prikupljao narodne pjesme te ih nazivao sevdalinkama bio je Janko M. Veselinović. (1862-1905)

Imamović u svojoj knjizi "Sevdah" o Veselinoviću navodi:

"Upravo 1895. godine Veselinović u Beogradu objavljuje zbirku Sevdalinke- narodne biser pjesme za pjevanje. Baš kao i Popović koju godinu ranije pjesme koje Veselinović naziva sevdalinkama ne slijede liniju epskih pjesama niti liniju rodoljubivih pjesama iz časopisa Bosanska vila. Njegove sevdalinke najsličnije su onim ženskim pjesmama koje je kao poseban žanr ciljao Vuk Karadžić" (Imamović 44. 2016.)

Dalje Imamović navodi kratko pojašnjenje riječi sevdalinka koje je sam Veselinović napisao u predgovoru navedene zbirke narodnih pjesama:

„Pjesmice ove nazvao sam Sevdalinke, jer kako bih drukčije i mogao nazvati pjesme mladosti i zanosa ” (Imamović 48. 2016.)

Jasno je da je Veselinović pod sevdalinkama podrazumjevaio narodne pjesme sa isključivo ljubavnom tematikom.

Njegova definicija sevdalinke je svakako postala univerzalna i najrazumljivija definicija ovog žanra koja se uveliko koristi i danas, kako u svakodnevnom govoru tako i pri definiranju sevdalinke unutar stručne literature.

Početkom 20.vijeka termin sevdalinka se upotrebljava uz prefiks muslimanska.

Do tada pojam sevdalinka se upotrebljava uopćeno bez religijskih ili nacionalnih predznaka koji bi ukazivali na porijeklo sevdalinke koje se isključivo veže za jednu naciju, religiju ili jednu državu.

Poznato je da su narodne pjesme koje nazivamo sevdalinke jedan izvjestan period nosile naziv *ašiklije*. Nije poznato kada je ovaj termin prvi put upotrebljen. Izvjesno vrijeme termin ašiklije je označavao sinonim za sevdalinke ali se ipak primjenjivao na novije autorske pjesme.

Postojali su još neki termini kojima se označavala sevdalinka a prije početka upotrebe samog termina sevdalinka. Pjesme koje su se pjevale pod uticajem turskog jezika i muzike nazivane su turčije ili kako ih Vuk S. Karadžić naziva u svom riječniku *Turske arije*.

Neposredno prije početka zvanične upotrebe termina sevdalinka pod kojim se podrazumjeva niz narodnih pjesama ljubavne tematike u upotrebi je bio termin sevdalija. Ovaj termin se kasnije koristi kada se želi ukazati na zaljubljenju osobu ili čak na onoga ko izvodi sevdalinke.

Kada se govori o doprinosu na polju razvoja i afirmiranja sevdaha u Bosni i Hercegovini u novije vrijeme nužno je spomenuti i profesora Esada Bajtala, Vehida Gunića i profesoricu na Muzičkoj akademiji u Sarajevu Tamaru Karača - Beljak.

Tumačenja sevdaha profesora Esada Bajtala na veoma jasan i jezgrovit način prikazuju značaj sevdalinke te na neki način, svojom jasnoćom razbijaju predrasude koje su uvriježene u narodu. Kada je u pitanju shvatanje sevdalinike kao isključivo ljubavne ili isključivo ženske ili muške pjesme profesor Esad Bajtal u svojoj knjizi "Sevdalinka; Alhemija duše" navodi sljedeće:

"Da, sevdalinka je sve to u isto vrijeme: Samo što se u najširoj javnosti, naravno površno i pojednostavljeno, razumije i shvata kao samo ljubavna i, usto, samo ženska pjesma. A to životno-činjenički nije tačno. Pažljiviji pristup ovom melopoetskom fenomenu pokazuje da on, kao prefinjena filozofija života, pokriva najširi tematski krug i čitav spektar socijalnih tema.

*Pjesme kao što su Dva Morića, Kiša bi pala, Niz polje idu babo sejmeni, Donju Tuzlu opasala guja, Dvije su se vode zavadile, Nigdje zore ni bijela dana, Put putuje Latif-aga, Šehidski rastanak, Bosno moja poharana, itd. pa ćete odmah shvatiti da su njima opjevane lične porodične tragedije; ratna zbivanja i njihove posljedice; povijesne teme i mijene; znani i neznani junaci i njihova sjećanja"*⁴⁴

⁴⁴Citat je preuzet sa web stranice www.knjiga.ba.

Preuzeti citat se izvorno nalazi u knjizi "Sevdalinka; Alhemija duše" I.P. Rabić Sarajevo 2012. godina

- *Prvi melodijiski zapisi sevdalinki*

Među prvima koji su ljepotu tekstova sevdalinke koji obiluju dubokim, šarolikim emocijama nastojali upotpuniti prikladnim melodijama, te ih tako približiti na jedan nov način onima koji ih slušaju bio je hrvatski kompozitor i muzikolog Franjo Kuhač (1834 -1911)

Kuhač je vrlo rano započeo sa zapisivanjem melodija prethodno prikupljenih narodnih pjesama. Moglo bi se reći da je sama ideja da se za prethodno skupljene narodne pjesme napišu i melodije koje bi unijele novi život u pjesmu bila od velike važnosti iz više razloga.

U skladu sa vremenom i promjenama koje su se dešavale, a radi očuvanja narodne baštine bilo je potrebno da se kroz melodijiske zapise namjenjene za prethodno isključivo zapisivane pjesme u njih unese novi duh te da se možda na neki način tekstovima koji su prije samo zapisivani ili prenošeni u užim krugovima podari život kako bi se ljepota teksta i njegovog značenja upotpunila i kako bi poruka koju određeni tekst nosi ostavila trajan utisak na unutarnji mikrokosmos onoga ko je sluša.

Dakle, Kuhač je pjesmama koje je sakupljao i zapisivao Vuk S. Karadžić koje su bile dio usmene tradicije južnoslavenskih naroda u svojim zbirkama, dodavao nove žive melodijiske zapise.

Na ovaj način Kuhač je očuvao i unaprijedio narodno naslijeđe. Prvobitni melodijiski zapisi Franje Kuhača su kasnije kroz vrijeme bili u velikoj mjeri izmjenjeni, međutim tekstovi na koje je pisao melodije i danas su poznate sevdalinke koje je se aktivno izvode u različitim prilikama. Zahvaljujući upravo naporima koje je Franjo Kuhač uložio u pisanje melodija na tekstove sevdalinki zapisane pjesme su lako prenošene novijim generacijama. Zahvaljujući melodijama sevdalinke su se sve češće izvodile na taj način bivale približene širokim masama kojima su se dopadale te ljudi na razne načine prepoznajući njihovu vrijednost nastavili promovisati sevdalinku kakvu poznajemo do danas.

Nakon Franje Kuhača ogroman utjecaj na kasniji razvoj i doživljaj sevdalinke kao novog muzičkog žanra i jedne potpuno nove vrste umjetnosti koju podrazumjeva sevdalinka izvršio je Ludvik Kuba (1863 - 1956).

Unutar rada ovog češkog melografa o sevdalinci se govori kao o posebnoj muzičkoj umjetnosti koja je karakteristična za prostor Bosne i Hercegovine.

Nakon što je Kuba došao u Bosnu i Hercegovinu 1893. godine nakon što dobije dozvolu za rad od tadašnje Zemaljske vlade započinje saradnju sa Zemaljskim muzejom.

U *Glasniku Zemaljskog muzeja* u Sarajevu objavljuje svoja istraživanja vezana za sevdalinku pritom ne koristeći novi izraz sevdalinka. Njegovih 1.127 pjesama koje je skupio na proputovanju koje je trajalo četiri mjeseca bit će od velikog značaja za dalji razvoj sevdalinke kao muzičkog pravca u umjetnosti i općenito kao narodne baštine u Bosni i Hercegovini.

Melodijiski zapisi Ludvika Kube su danas uveliko izmjenjeni, iako je veliki broj tekstova koje je Kuba sakupio i za koje je napisao melodiju ostao je isti i poznat je i danas u izvođačkom repertoaru sevdaliniki. Iako za sevdalinke važi pravilo da imaju specifičan način pjevanja - ravno pjevanje vremenom se desilo da veliki broj pjesama koje su se izvodile uz drugačije melodije i prema tome nisu spadale u opus sevdalinke budu ipak podvedene pod sevdalinke.

Ipak ova promjena u pogledu melodijiskih skala koje su bile, reći ćemo presudne za određenje da li je neka pjesma sevdalinka ili ne, ipak nije negativno uticala na razvoj i interes vezan uz sevdalinku kako u pogledu teorijskih istraživanja tako i u pogledu izvođenja sevdaliniki u raznim prilikama.

Melodijiski zapisi koji su pratili tekstove narodnih pjesama su na neki način obrade narodnih pjesama, slične onim današnjim obradama. Cilj izvjesnih promjena kada je u pitanju sevdalinka nije da se oskrnavi vrijednost sevdalinke niti da se uništi narodna baština, naprotiv sve promjene koje se dešavaju su nužne upravo radi očuvanja narodne tradicije. Očuvanje nije moguće ako se naslijeđe ne približi novijim generacijama te na taj način izvrši se pokušaj osvajanja srca mlađih generacija, a približavanje je upravo samo moguće ako se stvori prostor za izvršenje nekih promjena, u ovom slučaju je to sevdalinka.

Melodijiski zapisi koje poznajemo danas i tekstovi koji se izvode uz određene melodije nisu oduvijek bili isti niti su nepromjenjivi od trenutka zapisivanja do danas. Mnoge sevdalinke koje se smatraju izvornim narodnim pjesmama isključivo Bošnjaka uopšte nisu nastale unutar bošnjačkog nacionalno kulturnog korpusa. Obrazlaganje porijekla nekih sevdalinke za koje se misli uglavnom da su isključivo narodne pjesme proistekle iz tradicije Bošnjaka zaslužuje poseban dio u sklopu ovog rada te za sada nećemo detaljno o tome govoriti. Vratimo se na izmjene tekstova pojedinih narodnih pjesama a koje se i danas aktivno izvode.

Svima je poznata sevdalinka pod nazivom "*Na prijestolu sjedi sultan*" veoma je veliki broj interpretacija ove sevdalinke ipak među najpoznatijim verzijama je ona koju

izvodi dr. Himzo Polovina. U kasnijim godinama je ovu sevdalinku reinterpetirao i manje poznati izvođač naovokomponovane narodne muzike Abid Sakalaš kome je upravo izvadba ove sevdalinke donijela najveću popularnost.

Međutim zanimljivost koja se veže za ovu pjesmu a sa kojom je upoznat veoma mali broj ljudi je da je verzija pjesme „Na prijestolu sjedi sultan” ustvari bazirana na staroj narodnoj pjesmi “Abbasah” prvi put oštampanoj u časopisu “*Otadžbina*” 1880. godine. Tekst je napisao pjesnik Jovan Ilić (1824 - 1901). Melodiju na tekst je napisao Vladislav Nikolajević Štirski horovođa češkog porijekla. Pjesmu su 1920tih godina snimali Vlado Konstantinović pod pokroviteljstvom muzičke produkcijske kuće Columbia i Milan Tomić Milanče. Nakon Drugog svjetskog rata pjesmu reinterpetira dr. Himzo Polovina na albumu “*Azra*” 1965. godine.⁴⁵

Vidjet ćemo kakva je tekstualna razlika između prve verzije poznate pjesme o kojoj smo govorili pod nazivom “Abasah” i teksta sevdalinke “Na prijestolu sjedi sultan” koju danas poznajemo:

Abasah

<i>Na prijestolu Kalif sjedi , Harun al Rešid Do njeg mlad vezire Džafer Bermekid</i>	<i>“A znadeš li mlad vezire Ne znao te jad! Da će dželat glavu tvoju , Ukinuti sad?”</i>	<i>O Abasa, ružo rajska L’jep je miris tvoj! Slada mi je duša tvoja Nego život moj!</i>
<i>“A čuli me mlad vezire Znaš li ko sam ja?” “Ti si Kalif sunce jarko Što nad svijetom sja”</i>	<i>“Svijetla kruno od Azije Da l’jepa ti sjaš Moj Kalife, gospodaru Da malo ti znaš!”</i>	<i>To izreče mlad vezire Ode bez glasa, Mrtva glava progovara Zbogom Abasah!⁴⁶</i>
<i>“Kaži pravo mlad vezire Amana ti tvog!</i>	<i>A da znadeš, moj Kalife Šta ja znadem sam</i>	

⁴⁵O navedenom vidjeti više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah” na stranici 46. I.P Vrijeme Zenica 2016. godina

⁴⁶Tekst je preuzet sa web stranice www.huntrans124.com

Tekst koji je preuzet sa navedene stranice je izvorno otkucan ćirilničnim pismom.
Za potrebe ovog rada je otkucan latiničnim pismom.

*Tko ti dade zlatne ključe Po Bagdada ti bi dao
Od harema mog?" I Misir i Šam*

*"Dala mi ih seja tvoja A da znadeš, moj Kalife
I poljubca dva Gdje ja noćas bi
A do zore kol'ko bješe Sto života da imadeš
Ne znam bogme ja" Halalio b' ti!*

Tekst novije verzije navedene balade koja je danas poznata među ljubiteljima i izvođačima sevdalinki a izvodi je veliki broj interpretatora sevdaha glasi:

Na prijestolju sjedi sultan

*Na prijestolju sjedi sultan, silni Ekber car,
a do njega mlad vezire, mladi Behmen-han.
"Kazuj meni mlad vezire, imena ti tvog,
ko ti dade zlatne ključe od harema mog?"*

*"Dala mi ih tvoja seja i poljubca dva,
a do zore kol'ko bješe ni sam ne znam ja!"
"Znaš li bolan mlad vezire, snašao te jad,
da će dželat glavu tvoju odrubiti sad?"*

*"Čekaj malo, saslušaj me, ja sam svemu kriv,
ja je ljubljah, ljubiti ću je, sve dok budem živ!"
A sad čini, šta ti drago, na volju ti baš,
ili da mi seju dadeš, ili samrt daš!"*

*Na te rječi skoči sultan k'o razjaren div,
mir zavlada, k'o da niko ne imade živ!*

Dok najednom zažubori milostivi glas:

"Ljubite se, sultan Ekber blagosilja vas!"⁴⁷

Kroz tekstove navedene pjesme vidljivo je da su dvije verzije iste pjesme potpuno različite. Prvobitna verzija pjesme pod naslovom *Abasah* je klasična ljubavna balada sa tragičnim krajem. Kroz cijeli tekst je zapravo izvjesno da će pjesma završiti tragično. Nasuprot prvoj verziji, novija verzija je čak žanrovski potpuno različita od balade *Abasah*.

Naime verzija koju izvodi dr. Himzo Polovina mogla bi se okarakterisati kao romana.

Nasuprot baladi, koju definiramo kao pjesmu sa neizbježno tragičnim krajem romana je pjesma koja također govori o ljubavi dvoje ljudi i o preprekama na koje zaljubljeni nailaze ali na nešto drugačiji način te romanu karakterizira nagli preokret od potencijalno tragičnom ka sretnom završetku.

Definiciju i pojašnjenje romanse kao književne pjesničke vrste navodi profesorica Đenana Buturović u predgovoru knjige *"Antologija bošnjačkih lirskonarativnih pjesama:"*

"Romanse su pripovjedne pjesme novelističke vedre sadržine. Problemisu slični onim u baladama i radnja bi u romansi mogla da ima tragičan završetak al zaokret do koga dolazi dovodi do sretnog. U romansama je naglasak na ljubavnom zapletu između dvoje mladih ljudi. Radi se dakle o svakodnevnom životu izabranog mladog para u tradicionalnom društvu koji se nalaze u procjepu u odnosu na ono što od njih zahtjeva ponašanje po tradicionalnim normama."
(Buturović, 7 i 8, 2002.)

Zanimljiva je promjena koja se desila kada je u pitanju balada *Abasah* od klasične balade sa tragičnim krajem do jedne vrste romanse u kojoj vlada potpuno drugačija atmosfera u samom tekstu pjesme. U tekstu prve verzije je vidljiva određena doza pasivnog otpora spram tradicije i kodeksa ponašanja te u nekoj mjeri mirenje glavnog junaka sa smrću koja neizbježno slijedi.

⁴⁷Tekst je preuzet sa web stranice www.tekstovi.net

Navedena verzija teksta je iz 1965. godine u izvedbi dr. Himze Polovine sa albuma "Azra" pod pokroviteljstvom produkcije *Jugoton*.

Svakako postoje još neke skraćene verzije ove pjesme koje nisu navođene u radu jer nije smatrano nužnim navođenje još postojećih verzija teksta.

U prvoj verziji tj baladi *Abasah* glavni lik je potpuno svjestan šta ga čega zbog kršenja strogih pravila. On ne nastoji promjeniti konačni ishod ali kroz pojedine stihove vidljiv je pasivni otpor i velika hrabrost glavnog lika koji saopštava samom sultanu u čijoj je službi da gaji osjećaje prema sultanovoj sestri iako na ostvarenje ljubavi nema pravo.

Glavni lik je potpuno spreman žrtvovati život zbog ljubavi, njemu zadovoljstvo pričinjava sama činjenica što je sultanu saopštio da je naklonjen njegovoj sestri makar nakon toga i izgubio život. U svjesnosti da će svakako biti pogubljen on saopštava sultanu da voli njegovu sestru.

S druge strane u novijoj “sretnijoj” verziji glavni junak svojom hrabrošću kod slušaoca pobuđuje nadu u sretan ishod situacije.

U ovoj verziji je vidljivo da “prekršitelj” pravila, pokazuje želju za borbom na putu ka ostvarenju svoje ljubavi. On se ne miri u potpunosti sa sudbinom što se pokazuje kroz stih u kome on traži od sultana da ga sasluša prije nego što donese konačnu odluku. On čak preuzima kompletnu “krivicu” za svoje osjećaje te je spreman nositi se sa posljedicama i boriti se protiv strogih pravila dvorskih i svih prepreka na putu do ostvarenja cilja u ovom slučaju ljubavi.

Dok u prvoj verziji pjesme *Abasah* nema uopće pomena o mogućnosti za sklapanje braka između vezira i halifine sestre u novijoj verziji je upravo vezirovo traženje odobrenja od sultana da mu da sestru za ženu jedan novi izraz pobune i ono što kod slušatelja budi nadu u moguću sretan rasplet. U novijoj verziji se želi pokazati da čak i najveće sile ostaju nemoćne pred jakim iskrenom ljubavlju. Očito je da ove dvije verzije u svojim različitostima pokazuju, uslovno rečeno profile zaljubljenih ljudi. Dok jedni nastoje promjeniti stroga pravila i suprotstaviti se svemu i svakome sa nadom u konačno ostvarenje ljubavi, postoje i oni drugi kojima je dovoljno saznanje da su makar i nakratko doživjeli ljubavni zanos.

Za njih je smisao života ljubav te oni ljubav posmatraju kao krajnji cilj svog postojanja.

Mogli bismo reći da prvi žive zbog ljubavi a drugi umiru za ljubav.

Kroz ove dvije verzije koje se u mnogome razlikuju pokazuje se i način života u dvjema različitim epohama, strogoća pravila ali i mentalitet sudionika u pjesmama.

Na kraju bitno je reći da je najvjerovatnije došlo do izmjene teksta i samog raspleta pjesme u cilju približavanja pjesme slušateljima te radi postizanja efekta dopadljivosti kod slušatelja.

Zbog svjesnosti o uticaju onoga što se plasira široj javnosti i nekih drugih objektivnih razloga često su tekstovi sevdalinki bivali izmjenjeni kako tematski tako i u pogledu dužine teksta ali i kada su u pitanju melodije i muzički aranžmani sevdalinki.

Sa pojavom gramofonskih ploča na kojima su pjesme morale trajati maksimalno tri minute mnogi tesktovi sevdalinki su bili skraćeni ali su im i melodije i skale u kojima su svirane potpuno mijenjane.

Kada je u pitanju uticaj pjesama na slušatelje na nekom emotivno dubljem nivou onda se treba spomenuti primjer pjesme „*Pluća su mi bolna*” koja je neposredno nakon Drugog svjetskog rata, nakon samo jednog izvođenja ove sevdalinke, od strane Zaima Imamovića u programu Radio Sarajevo, zabranjena. Obzirom da je zbog ove bolesti stopa smrtnosti građana bila veoma velika sevdalinka “*Pluća su mi bolna*” je potpuno skinuta s radijskog programa s ciljem sprječavanja uznemirenosti kod bolesnika u sanatorijumima kojih je tada bilo veoma mnogo.

Ovaj primjer jasno pokazuje koliki značaj i uticaj sevdalinka ima na emotivna stanja onih koji je slušaju, no ovaj primjer može biti dobar pokazatelj koliko jak uticaj na ljude njihov način razmišljanja i emotivna stanja imaju mediji općenito, u bilo kojem vremenu i sadržaji koji se u različitim medijima prezentiraju.

- *Bel Canto sevdah*

Nakon povlačenja Austro-Ugarske imperije, Prvog svjetskog rata te konačno sa formiranjem Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca počinje sasvim drugačija faza u kulturnom razvoju južnoslavenskih naroda. Kada se govori o novoj fazi kuturnog razvoja nedovoljno bi bilo zaustaviti se samo na kulturnom razvoju.

Uz razvijanje svijesti o važnosti kulturne baštine razvijala se i kolektivna nacionalna svijest u novoformiranoj državi Kraljevini Srba Hrvata i Slovenaca.

Nova faza u kulturi južnoslavenskih naroda, sa uspostavom nove države imala je svakako političku podlogu.

Kroz umjetnost su se formirale etičke vrijednosti naroda na taj način prikazujući sve najbolje karakteristike jednog naroda i to na najbolji mogući način. Kroz muzičku umjetnost, su možda namjere da se prikažu sve vrijednosti jednog naroda te da se predstave sve etičke vrijednosti u punom sjaju nalazile najbolji put. Kada se govori o promoviranju etičkih vrijednosti naroda kroz umjetnost onda se ne misli isključivo na sadržaje tekstova pjesama već i na samog izvođača narodnih pjesama. Izvođač narodnih pjesama je trebao biti, odnosno predstavljati živi primjer onoga o čemu pjeva. Naime, kao izvođač narodnih pjesama koje su dio narodne tradicije

zahtjevalo se da sam izvođač bude ličnost kojoj je strana svaka vrsta poroka, od najsitnijih navika pa do cjelokupnog načina života. Sve ovo je ustvari odraz poštovanja prema samom kulturnom naslijeđu s ciljem razvijanja nacionalne svijesti južnoslavenskih naroda.

Podaci o izvođačima sevdalinki su uveliko “prečišćeni” jer se svako odstupanje od tradicionalnog načina života, koji je podrazumjevaio klonjenje od slobodnog ispoljavanja seksualnosti, odavanje opijumu svake vrste od strane izvođača tradicionalne muzike, smatralo rušenjem digniteta tradicionalne umjetnosti.

S druge strane, prodorom uticaja zapadne kulture sevdah i izvođenje sevdalinki dobija novu dimenziju. Sevdalinke se interpretiraju iz perspektive erotizirajućih elemenata što sevdalinci daje poseban pečat Orijenta.

Sevdah kao posebna muzička vrsta koja ujedno podrazumjeva i tradicionalno naslijeđe južnoslavenskih naroda prolazila je kroz dvostruku promjenu.

S jedne strane sevdalinke su dodatno orijentalizirane kroz dodavanje i naglašavanje orijentalističkih elemenata.

Kada se govori o orijentalističkim elementima onda se to odnosi na sliku Orijenta kakvu su imale zapadnoevropske zemlje.

S druge strane, što bi se svakako moglo protumačiti kao pozitivna promjena je i novi stil izvođenja sevdalinki. Naime, sevdalinke se početkom prošlog stoljeća izvode u operetnom stilu, poznatom pod nazivom Bel Canto⁴⁸ pjevanje.

Najpoznatiji izvođači starih narodnih pjesama u Bel Canto stilu bili su Mijat Mijatović⁴⁹, poznati romski izvođač narodnih pjesama Bora Janjić Šapčanin.⁵⁰

Osim muških izvođača narodne muzike u Bel Canto stilu, dvadesetih godina prošlog stoljeća, pojavljuju se i ženski izvođači sevdalinki. najpoznatija imena su Sofka Nikolić i Vuka Šeherović rođena Šekerović. Još jedna bitna i zanimljiva činjenica vezana za pojavu Bel Canto načina izvođenja sevdalinki je i ta da se sevdalinke izvode u kafanama. Kafane su tada bile mjesta

⁴⁸Bel Canto, izraz iz Italijanskog jezika koji označava lijepo pjevanje

⁴⁹Mijat Mijatović (Beograd, 3. Februar 1887 — Beograd, 25. Jun 1937) je bio srpski advokat i pjevač popularne i narodne muzike.

Obzirom da je Mijatović bio jedan od prvih i jedan od najpopularnijih izvođača pjesama u Bel Canto stilu pjesme koje je izvodio na karakterističan način nazvane su *mijatovke*.

⁵⁰Borislav Bora Janjić Šapčanin poznati kafanski pjevač i harmonikaš rođen 1905. godine u selu Tabanovići, opština Požega u Srbiji. Umro je 1965. godine u Šapcu.

okupljanja intelektualaca, poslovnih ljudi, mjesta kvalitetnog opuštanja od svakodnevnih obaveza.

Bel Canto pjevanje kao dio zapadne kulture i načina izvođenja pjesama posebno tradicionalnih koji je do početka prošlog stoljeća bio nepoznat je donio mnoge vrijedne tehnike koje se i danas primjenjuju pri izvođenju sevdalinki te su postale sastavni neizostavni dio ispravnog izvođenja svake sevdalinke.

U bitne tehnike pri izvođenju sevdalinki a pod uticajem Bel Canto epohe su svakako, jasnoća izgovaranja riječi teksta pjesme, tehnike pravilno disanja, pauza i fraziranja teksta izvedene sevdalinke ali i glasno pjevanje sevdalinki.

- *Značaj saza u izvedbi sevdalinki*

Pojava saza kao muzičkog instrumenta na teritoriji Balkana usko je vezana za dolazak Osmanlija na ove prostore. Bel Canto izvođenje sevdaha smatra se svojevrsnom modernizacijom sevdaha kao tradicionalne južnoslavneske baštine.

Početak Bel Canto epohe u izvođenju sevdaha smatra se uplivom zapadne kulture u kulturu južnoslavenskih naroda.

Bel Canto epoha je neosporno ostavila veliki trag na današnje izvođenje sevdalinki.

Ipak Bel Canto način izvođenja bio je sveprisutan vanjski način prezentiranja sevdaha, dok je izvođenje sevdaha uz zvuke saza ostalo kao unutarnji svijet sevdaha koji su njegovale samo male grupe poznatih stručnjaka kako interpretatora sevdaha uz saz tako i onih koji su znali svirati saz. Jedan od prvih instrumenata koji prati izvođenje sevdalinki bio je saz. Vjerovatno su, prema navodima Damira Imamovića u njegovoj knjizi Sevdah, majstori pravljenja sazova i drugih vrsta žičanih instrumenata učili svoj zanat a time i vještinu pravljenja saza od turskih učitelja popravljajući stare turske sazove.

Nije poznato kad je nastao prvi zvučni zapis sevdalinke uz pratnju saza niti kada je saz uopšte prvi put upotrijebljen kao prateći instrument u izvedbi sevdalinke. Smatra se da je prvi saz koji je upotrijebljen kao prateći instrument za izvedbu sevdalinki na Gajretovoj zabavi 1905. godine imao šesnaest žica dok je tadašnji prosjek bio dvanaest žica na sazu. Današnji veći sazovi prema navodima Damira Imamovića u njegovoj knjizi imaju devet žica dok oni manji koji se uglavnom i koriste kao prateći instrument pri izvedbi sevdalinki imaju svega šest žica. Pojavom i

razvojem radijskog sevdaha te orkestralne pratnje uz sevdalinke, napredovanjem moderne tehnologije saz se sve manje koristi kao prateći instrument a sviranje saza prelazi u sferu neobaveznih individualnih interesovanja pojedinaca. Ipak sazlijska umjetnost nije i neće biti zapostavljena. 1970. godina je godina buđenja interesovanja za sazlijsku umjetnost koja i danas živi.

- *Radijski sevdah*

Kada se govori o razvoju umjetnosti zahvaljujući pojavi radija mora se reći da je radio imao iznimno važnu ulogu u promoviranju muzičke umjetnosti u svakodnevnom životu. Radio kao novi mediji, uređivačka i repertoarska politika na novonastalim stanicama imali su veoma složenu i važnu ulogu u kompletnom društvu. Radio stanica Beograd je prva radio stanica otvorena u Beogradu 24. marta 1929. godine, sa čijih se frekvencija prostire zvuk i u Bosni i Hercegovini i širom Kraljevine. Vrlo važno mjesto na radijskom repertoaru zauzimala je sevdalinka. Najčešće plasirana muzika na radijskom programu bile su sevdalinke. Radio osim muzičkog programa sadrži i druge vrste programa. Informativni program, dječiji program, humoristični program u sklopu kojeg se formiraju novi načini plasiranja književnih tekstova, javljaju se radio drame. Radio stanicesu bile izvrstan način promoviranja novina, novih umjetnika, pjevača i muzičara. Kada je u pitanju izvođenje sevdalinki Imamović navodi u svojoj knjizi: *“U programu otvaranja istaknuto mjesto je imala ciganska kapela Jovana Stojanovića, koja prati pjevačicu sevdalinki gospođicu Božanu.”* (Imamović; 2016. str.99)

Krajem dvadesetih godina prošlog stoljeća došlo je do tehnološko produkcijskog razvoja kada je u pitanju muzička umjetnost. Do tada poznati Bel Canto stil je već na zalasku sa pojavom novih tehničkih sredstava koji poboljšavaju kvalitet zvuka. Sada su tu mikrofoni, pojačala raznih vrsta, te pjevači ne moraju više pjevati suviše glasno pa se i operetni stil sve više zamjenjuje drugačijim stilovima. Novonastali stil pjevanja koji se proširio na muzičkoj sceni Kraljevine Jugoslavije pod uticajem američke pop kulture i pjevači koji su se koristili novim tehničkim sredstvima pri izvedbi muzičkih numera zvali su se crooners što je ustvari označavalo pjevače koji „tiho pjevaju“.⁵¹ Prvi interpretator sevdaha koji se koristio novih tehničkim sredstvima pri snimanju i izvođenju sevdalinki je bio Sulejman Džakić.

⁵¹Vidjeti više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah“ I.P. Vrijeme, Zenica 2016. godina 102.-105. strana

Neposredno nakon Drugog svjetskog rata, 10. aprila 1945. godine formira se novoradio stanica pod nazivom *Radio Sarajevo*. Naime, Radio Sarajevo je nastalo na ostacima prve radio stanice osnovane 15. jula 1942. godine.

Ova prvobitna radio stanica nosila je naziv *Krugovalna postaja Sarajevo*.

Na talasima *Radio Sarajeva* mogle su se čuti izvedbe uživo, sve do proširenja diskografije i masovnije pojave ploča. Ono što je veoma zanimljivo i što govori o ozbiljnosti i kompleksnosti pri izboru pjevača bio je i sistem korepeticija i audicija uz pomoć kojih su afirmirani novi, tada mladi pjevači i vršena je stroga kontrola repertoara što iz društveno političkih razloga što iz želje da se umjetnost izvođenja sevdalinki dovede do savršenstva. Za mnoge velikane sevdaha, kao što su Nada Mamula, Ismet Alejbegović – Šerbo, Jovica Petković, Jozo Penava, Zehra Deović, Safet Isović, Himzo Polovina i drugi čiji je doprinos razvoju ove vrste muzike neizmjeran početna stanica je upravo bila Radio Sarajevo čiji je najstariji i jedan od prvih zaposlenika bio Zaim Imamović.⁵²

- *Od narodne do novokomponovane muzike*

Od samih početaka prikupljanja, zapisivanja i pamćenja tradicionalnih narodnih pjesama, termin narodne pjesme odnosio se isključivo na usmeno prenošenu lirsku baštinu. Narodne pjesme podrazumjevale su onu vrstu pjesama čiji je autor nepoznat jer su se prenosile sa generacije na generaciju, decenijama pa i stoljećima a priče o prvobitnom nastanku tih pjesama su vremenom prelazile u legendu. Sve većom zastupljenošću radijske muzike i usljed značaja samog radija kao medija, sredstva informisanja i zabave, pojavom novih glasova javlja se potreba i za novim pjesmama usljed nedostatka onih starih narodnih. S druge strane usljed razvoja diskografije u Jugoslaviji javila se potreba komponiranja novih pjesama. Ipak te pjesme iako su bile odjevene u novo ruho u pogledu aranžmana morale su zadržati stari prizvuk sevdalinki. Dešava se i to da stari tekstovi zabilježeni u pjesmaricama bivaju izvađeni i melodijiski obrađeni na noviji način uz sve pogodnosti i promjene koje donosi radijska muzika i nova tehnološka sredstva. Usljed svih tih kombinacija i novih uticaja na muzičku umjetnost javila se, ako se to tako može nazvati, nova vrsta muzike, takozvana novokomponovana narodna muzika. Sada su imena autra pa i muzičkih aranžera već poznata. Ipak nastoji se veliki broj pjesama čiji su kompozitori i pisci

⁵²Ibid. 111.-115. strana.

poznati po imenima i prezimenima plasirati kao narodne stare tradicionalne pjesme. Time se stvara i danas aktuelna zabuna kod slušatelja sevdaha da je „prava sevdalinka” samo ona čiji autor nije poznat. Za same autore nekih dobro poznati narodnih pjesama bila je iznimna čast ukoliko njihov identitet kao kompozitora i tekstopisca ostane nepoznat.

Prema navodima Damira Imamovića u njegovoj knjizi „Sevdah“ a koji prenosi riječi Spase Beraka, aranžman narodne pjesme prema jugoslavenskom zakonu o zaštiti autorskih prava plaćao se kao i puno autorstvo sa još jednom dodatnom povlasticom a to je da je pjesma plasirana kao narodna imala posebno mjesto u radio programu.⁵³

Također Imamović navodi u istoj knjizi i riječi doktora i velikana sevdaha Himze Polovine prema kojima doktor Himzo Polovina svjedoči o autorstvu pjesme „Okreni se niz đul bašču.“ Ova je pjesma prema navodima Imamovića a prema riječima Himze Polovine, napisana za dramu „Hanka“ čiji je autor poznati književnik Isak Samokovlija. Autori ove pjesme su je napisali kao muzički lajtmotiv a u nedostatku starih narodnih pjesama i u želji da pjesma ne bude suviše poznata.

Iako se zna da su autori spomenute pjesme Hamid Dizdar i Isak Samokovlija ipak je vremenom ova pjesma klasificirana kao narodna pjesma čiji autor nije poznat.

Kraj pedesetih godina pa sve do sedamdesetih godina prošlog stoljeća smatrane su za zlatno doba novokomponovane narodne muzike. Razvojem diskografije, pojavom gramofonskih ploča sve više se snimaju nove pjesme koje još pomalo podsjećaju na sevdalinke ali se sevdalinci u pravom smislu sve više okreću leđa jer su novokomponovane pjesme donosile veliku zaradu producentima, izvođačima i diskografskim kućama.

Tamo gdje preovlada težnja za materijalnom dobiti za umjetnost ima sve manje mjesta.

Osamdesete godine prošlog stoljeća bile su period u kojem je komercijalizacija muzičke umjetnosti uzela maha u ozbiljnim razmjerama. Radijska muzika, značaj radija kao kontrolora i korektiva kada je u pitanju muzički repertoar općenito, padaju u drugi plan. Prvi put se javlja neka vrsta menadžerstva u muzici gdje se isključivo iz ekonomskih komercijalnih razloga organiziraju koncerti legendi sevdaha uz koje nastupaju i mlađi izvođači. Mlađa generacija pjevača se uveliko udaljava od sevdaha i doalzi do razvoja popularne narodne muzike. Radio je isključivo u funkciji zabave širokih masa bez obaziranja na umjetničku vrijednost pjesama koje se izvode. Muzika kakva je bila sevdalinka je zamjenjena bržim zabavnim ritmovima a stiče se

⁵³Vidjeti više u knjizi Damira Imamovića „Sevdah“ I.P. Vrijeme, Zenica 2016. godina, strana 119.

i cjelokupna slika kao da slušatelji imaju sve manje volje i sluha za uživanje u sevdahu i manje se ima razumjevanja za poetsku vrijednost tekstova sevdalinki.

Popularna narodna muzika sve više zadobija prostoru medijima i samim time stvara se novi način života, nova kultura življenja, nova interesovanja širokih masa.

Nove generacije već zamjenjuju sevdah nekim novim „modernijim“ žanrovima. Sevdalinke se među mlađom populacijom doživljavaju kao prevaziđeni žanr koji ne zadovoljava potrebu novih generacija za zabavom te se nepravедno etiketiraju kao „muzika za starije koja odražava žal za prošlim vremenima.“ Ipak u novije vrijeme, tačnije posljednjih petnaestak godina sevdah se vraća na velika vrata. Među mlađom publikom sve su popularnije etno muzičke grupe koji prepjevavaju već poznate tekstove, obogaćene novim aranžmanima i na taj način nastoje sačuvati od zaborava tako važan i veliki dio kulturnog naslijeđa Bošnjaka.

Novim obradama već poznatih sevdalinki izvođači nastoje približiti tekstove sevdalinki koji su ustvari pravi poetski biseri, mladim generacijama, upoznavajući ih sa načinom života i vrijednostima o kojima se pjeva u sevdalinkama.

Sevdalinke ali i svaki drugi oblik umjetnosti stalno prolazi kroz niz promjena koje su nužne za očuvanje tih umjetnosti. Ako pogledamo retrospektivu svih promjena kroz koje je u ovom slučaju sevdalinka prošla od prvih zapisa narodnih pjesama, preko Bel Canto epohe, kasnije, radijske muzike pa do pojave Mostar Sevdah Reunion, Sevdah Takht, Divanhana i mnogih drugih kako grupa tako i pojedinačnih umjetnika koji predstavljaju i njeguju sevdalinku na specifičan nama blizak način vidjet ćemo da su sve te promjene ustvari nužno potrebne za očuvanje tradicije.

U kontekstu rečenog poznati britanski eseist, književni kritičar i pisac u jednom od svojih eseja uspostavlja razliku između tradicije i tradicionalizma tvrdeći da su tradicionalisti oni koji žele narodno naslijeđe konzervirati i sačuvati od promjene u svakom smislu te da je za njih promjena strašno odstupanje od zadatih pravila. Takav pristup u bilo kojoj sferi je ustvari poguban za samu tradiciju. Nasuprot tradicionalizmu nalazi se tradicija koja traži promjenu, osvježenje i primjenu novih stečenih znanja. Tradicija je ono što je podložno promjeni ne da bi se iskorijenilo i palo u zaborav naprotiv, tradicija teži za promjenama da bi se očuvala. Takav je slučaj i sa sevdalinkom. Bilo bi tužno i pogubno ne dozvoliti da se unesu promjene koje bi približile sevdalinku novom vremenu i generacijama.

5. METAFIZIČKI ASPEKT I ZLOUPOTREBA NACIONALNOG IDENTITETA

Kada govorimo o nacionalnom identitetu onda prije svega moramo imati na umu da to on ustvari potpuno apstraktan pojam. Upravo zbog apstraktnosti pojma nacionalnog identiteta vrlo je teško, skoro nemoguće, jasno i precizno definirati pojmove poput nacije i naroda. Nacija i nacionalni identitet se uvijek u političkom diskursu predstavljaju kao nedodirljivi ideali za koje je svaki pojedinac dužan boriti se. Borba za očuvanje nacionalnog identiteta ogleda se upravo u učvršćivanju zajedništva unutar neke grupe te svijesti o pripadnosti nekoj određenoj grupi. Pritom se svako i najmanje odstupanje smatra otuđenjem od grupe pa čak i izdajom svete ideje zajedništva. Nacionalni identitet je apstraktna ideja koja se vrlo jasno očituje u svakodnevnom političkom životu. Zbog svoje apstraktnosti pojmovi nacija i nacionalni identitet često budu zloupotrebjeni u političke svrhe. Ta zloupotreba se ogleda upravo u potiskivanju životnih potreba, svakodnevnice i opće društvene realnosti u korist očuvanja nacionalnog identiteta i nacije. Tako se često u svakodnevnom političkom diskursu radije govori o naciji, svetosti očuvanja nacije ili bosanskohercegovačkom društvu dobro poznatom, vitalnom nacionalnom interesu nego o realnim potrebama i problemima građana. Vrlo često se realni društveni problemi poput protesta ili kriza drugih vrsta smatraju “uvezenim” od strane nekih nepoznatih neprijatelja naroda. Razlog tome je udaljenost od egzistencijalne realnosti zbog stalne političke manipulacije narodom od strane manjine i to stavljajući u prvi plan naciju i nacionalni identitet kao najvažniji društveni problem.

Postavlja se pitanje kako je onda moguće da se pripadnici jedne skupine koja treba biti potpuno čista i jednoobrazna stalno pojavljuju kao različitosti unutar svakodnevne društvene realnosti. Različitiost se opravdava time što se narod, tačnije rečeno nacija u ovom slučaju definira kao *živi dinamični organizam koji se stalno mijenja*⁵⁴

Realnost je ipak nešto drugačija. Radi se o tome da svaki pojedinac svoja prava može ostvariti samo ukoliko je član jedne jasno određene grupe.⁵⁵ Ova tvrdnja se posebno potvrđuje u svakodnevnom političkom životu u Bosni i Hercegovini.

⁵⁴ Mujkić Asim, “Metafizika nacionalnog identiteta. Izgradnja svijeta u nacionalno identitetskom diskursu etnopolitike” Sarajevski žurnal za društvena pitanja br. 3-4 Fakultet političkih nauka Sarajevo 2017

⁵⁵ Ibid.

Nacionalni identitet i nacija se apstrahiranjem od svakodnevnice i realnosti stavljaju iznad svega oni su bit postojanja pojedinca i svrha političke aktivnosti. Realni problemi i potrebe pojedinca, kao gradivne ćelije neke skupine odnosno društva, su samo proste akcidencije te kao takve su skoro potpuno irelevantne.

U kontekstu društvene i političke realnosti u zemljama Balkana posebno u Bosni i Hercegovini ali i zemljama u okruženju možemo reći da glorificiranje ideje nacije i nacionalnog identiteta ima dvije primarne svrhe.

Prva je udaljavanje od realnih potreba i problema pojedinaca te na taj način uspješno izbjegavanje rješavanja tih problema kao što su loš obrazovni ili zdravstveni sistem ili prosto povećanje cijena životnih namirnica.

Druga svrha je predstavljanje nacionalnog identiteta kao najvažnijeg obilježija zajedništva i jednakosti bez obzira na ekonomske i društvene nejednakosti među ljudima kako bi se vladajuća manjina učvrstila na visokim političkim pozicijama što ustvari vodi ka produbljenju postojećeg jaza među slojevima društva.

Sve ovo je ustvari pokazatelj zloupotrebe nacionalnog i kulturnog identiteta jednog naroda.

Osnovna oruđa za ostvarenje etnopolitičkih ideja su veoma često religija, jezik i kultura.

Nerijetko se dešava da se nacija i nacionalni identitet personificiraju.

Iz te personifikacije proizilazi kult ličnosti, te shodno tome često imamo priliku čuti narative o “*ocima nacija*” ili “*izbaviteljima*” naroda iz ropstva.

Kada se govori o religiji kao oruđu u procesu ostvarivanja etnonacionalističkih ideja onda imamo priliku uvjeriti se kroz bližu i dalju historiju da su različiti vjerski autoriteti podsticali pripadnike jedne etničke skupine na ratovanje protiv drugih etničkih skupina i činjenje različitih gnusnih zločina. Različita zlodjela su opravdavana interesima nacije u kombinaciji sa narativom o svetoj božanskoj dužnosti.

Kada je jezik u pitanju, na konkretnom problemu osporavanja bosanskog jezika vidimo kakve implikacije ima tendenciozno osporavanje jednog od pokazatelja identiteta jednog naroda.

Kada je u pitanju kulturno naslijeđe i odnos prema kulturnom naslijeđu to je za svakog čovjeka obdarenog zdravim razumom posebno bolna tema. Dok se u svrhu učvršćenja

nacionalnog identiteta različite značajne ličnosti i njihova dostignuća prisvajaju unutar različitih etničkih grupa upravo zahvaljujući manipulaciji manjine nad većinom kroz razna sredstva propagande i time se vjerovatno nastoji pokazati superiornost jedne skupine nad drugom u stvarnosti niko ne mari za stvarno stanje u kulturi.

Prije nekoliko godina su stanovnici Bosne i Hercegovine svjedočili civilizacijskom skandalu zatvaranju Zemaljskog muzeja u Sarajevu zbog nedostatka finansijskih sredstava te nemogućnosti postizanja dogovora u čijoj se nadležnosti nalazi Zemaljski muzej kao jedna od najznačajnijih institucija kulture u Bosni i Hercegovini.

Nasuprot ovakvom skandalu, rasprave o tome kome pripadaju Nikola Tesla i Ivo Andrić, da li je Meša Selimović Srbin ili Bošnjak te da li su Enver Čolaković i Mustafa Busuladžić fašisti ili ne su i dalje naši gorući nacionalni problemi ali i problemi susjednih zemalja.

ZAKLJUČAK

Na osnovu našeg istraživanja i svih prikupljenih podataka kroz pisane izvore i razgovore sa ličnostima koje su bile dio izrade ovog rada i iznimno važne za temu ovog rada možemo zaključiti da je proces nacionalizacije država i izgradnje nacionalnog identiteta posebno za države našeg regiona izuzetno osjetljiva tema.

Možemo reći da je društvo u Bosni i Hercegovini i dalje u tranziciji kada je u pitanju formiranje nacionalnog identiteta.

Odnos prema kulturnom naslijeđu formira se u skladu sa etnonacionalnim, preciznije rečeno političkim interesima određenih etnonacionalnih grupa.

Nacionalizacija kulturnog naslijeđa u kontekstu Bosne i Hercegovine kao postkonfliktnog društva podrazumjeva iracionalno tendenciozno prisvajanje kulturnog naslijeđa pa čak i značajnih ličnosti za kulturu i historiju društva u kojem živimo, od strane različitih etnonacionalnih skupina unutar Bosne i Hercegovine.

Da bismo shvatili pravi značaj kulture i kulturnog naslijeđa i očuvanja kulturnog naslijeđa moramo kao mladi naraštaji neprestano istraživati, pisati i govoriti o značaju kulturnog naslijeđa prvenstveno izvan etnonacionalističkih narativa i malicioznih političkih težnji.

Očito je da na očuvanju kulturnog naslijeđa rade pojedinci koji uglavnom nemaju posebnu institucionalnu podršku. Kroz odgovore intervjuiranih ličnosti tokom nastanka ovog rada uvjerali smo se u istinitost ove tvrdnje.

Naša generalna hipoteza je da se fenomen nacionalizacije kulturnog naslijeđa javlja se skoro u svim društvima, barem u nekoj fazi njihovog egzistiranja kroz historiju. Kao takav predstavlja neodvojivi dio formiranja nacionalnog identiteta svakog naroda. Ova pretpostavka je potvrđena kroz nekoliko poglavlja u okviru ovog rada posebno u dijelu u kojem govorimo o nacionalnom buđenju Bošnjaka u vrijeme uprave Benjamina Kallaya u Bosni i Hercegovini.

Pomoćna hipoteza se odnosi na nacionalizaciju kulturnog naslijeđa kao fenomena koji se danas javlja pretežno u društvima koja još uvijek iz različitih razloga nisu uspjela formirati stabilne nacionalne države, te kod građana još uvijek ne postoji jasno razvijena nacionalna svijest.

Potvrdili smo da se tranzicijska društva posebno na prostoru zemalja bivše Jugoslavije neprestano suočavaju sa različitim problemima međuetničke netrpeljivosti što rezultira općom stagnacijom društva. Posebno je stagnacija vidljiva kroz nemar i nebrigu o kulturi.

Ovaj problem je također prisutan i u Bosni i Hercegovini. Prvenstveno zbog različitih političkih uticaja od strane čelnika zemalja u susjedstvu.

Upravo zbog stalnih uticaja iz zemalja susjedstva dužni smo stalno promovisati ideju o neotuđivosti i neprolaznosti kulturnog naslijeđa kao nadnacionalne kategorije.

LITERATURA:

1. Buturović Đ. Buturović L. (2002.)
„Antologija Bošnjačkih lirskonarativnih pjesama; Hasanaginica, Smrt braće Morića, Smrt Omera i Merime“; I.P. Svjetlost, Sarajevo
2. Čamo Merima (2005.) „Kultura stanovanja u Sarajevu od njegovog nastanka do kraja XIX vijeka“ Udruženje građana, „Semerkand“ Sarajevo
3. Čamo Merima (2013.) „Urbana abeceda Bosne i Hercegovine“ Vlastita naklada, Sarajevo
4. Efendić Nirha, (2015.) „Bošnjačka usmena lirika – Kulturnohistorijski okviri geneze i poetička obilježja“ Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Slavistički komitet Sarajevo
5. Efendić Nirha, (2015.) „The Sevdalinka as Bosnian intengible cultural heritage: Themes, motifs and poetical features“ Professional paper National museum of Bosnia and Herzegovina, Ethnology department
6. Imamović D. (2016.) „Sevdah“ I.P. Vrijeme, Zenica
7. Kadrić S. (2018.) “Kallayeva naionalna politika u Bosni i Hrcegovini”
Završni diplomski rad Odsjek za historiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
8. Kalajdžija A. (2012.) “Stoljeće pojave prve pjesničke zbirke alhamijado književnosti” Znakovi vremena Sarajevo jesen-zima godina XV-dvobroj 57/58
9. Kujundžić E. (2014.) „Sevdalinka and Bosniak Folk Poetry“; Publisher: Selbstvertag, Sarajevo

10. Maglajlić M. (1977.) "101. Sevdalinka" IKP Prva književna komuna, Mostar
11. Kujundžić Enes „Sevdalinka između zvukova i slova”
12. "Sevdah"; podlistak časopisa "Putokaz" br. 1 Sarajevo, april 2016.
13. Maglajlić Munib "Vrijeme i prostor života sevdalinke" časopis za kulturu i društvena pitanja „Behar“ br. 129-130 KDBH Preporod Zagreb, 2016.
14. Mujkić Asim (2017.) „Metafizika nacionalnog identiteta. Izgradnja svijeta u nacionalno-identitetskom diskursu etnopolitike“ Izvorni naučni rad;
Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevski žurnal za društvena pitanja; godište VI broj 3-4
15. Zlatar Behija (1996.) „Zlatno doba Sarajeva – XVI stoljeće“ I.P. Svjetlost Sarajevo

LEKSIKONI:

1. Lavić Senadin (2014) "Sociološki leksikon" Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

ELEKTRONSKI IZVORI

1. **www.avlija.me**

Portal za kulturu, književnost i društvene teme

Mehmed Delić, „Mehmedalija Mak Dizdar o sevdalinkama“- esej-

Objavljen 9. maja 2014. godine

Pristupljeno: 20.7. 2019. godine.

2. **www.eckermann.org.rs**
Web časopis za književnost
Besim Habibović „Uticaj sufijiske poezije na južnoslavenske autore“
Pristupljeno: 25.7. 2019. godine.

3. **www.stav.ba**
Časopis za politiku, društvo i kulturu
Edib Kadić „Može li sevdalinka biti bošnjačka, hrvatska i srpska“
Objavljen 7.2.2017. godine
Pristupljeno: 27.7. 2019. Godine

4. **www.knjiga.ba**
Knjižara modernog duha
Esad Bajtal „Sevdalinka-alhemija duše“ I.P. RABIC 2012. Godine
Pristupljeno 19.7. 2019. godine

5. **www.tekstovi.net**
Preuzet tekst pjesme “Na prijestolu sjedi sultan”
Pristupljeno: 22.7.2019. godine

6. **www.huntrans124.com/NA_PRIJESTOLJU_SJEDI_SULTAN**
Przet tekst pjesme “Abasah”
Pristupljeno 22.7.2019. godine

PRILOG

Intervju 1

Naka Nikšič rođena je u Novom Pazaru 16. februara 1979. godine.

Osnovnu školu završila u Novom Pazaru, a Srednju muzičku školu završila u Prištini.

Fakultet umjetnosti upisala je 1996. godine u Prištini, a završila ga u rekordnom roku 2000. godine.

Trenutno je student Postdiplomskih studija za Klavir na Fakultetu umjetnosti-Priština i Postdiplomskih studija za Metodiku nastave muzičke kulture na Učiteljskom fakultetu u Užicu.

Još u srednjoj školi imala je više solističkih koncerata a učestvovala je i na mnogobrojnim zajedničkim koncertima.

1. Pirinče je vrsta frule koji se smatra narodnim instrumentom Balkana.

O kakvom instrumentu konkretno radi?

Ovaj instrument je bolje nazvati sviralom, nego frulom. Zašto? Frula je sinonim za sviralu-jedinku, a ona na gornjem otvoru cijevi ima utisnuto dance, što nije slučaj kod instrumenta koji na Peštarskoj visoravni stanovništvo naziva "pirinče" ili "sviralja od pirinča". S druge strane termin "svirala", u širem smislu, odnosi se na sve duvačke instrumente, tj. šuplje cijevi koje proizvode ton kada se u njih udvava vazduh koji unutar cijevi treperi. "Pirinče" spada u labijalne svirale. Neki ga svrstavaju u kavale, jer je labijalna svirala, pri sviranju se drži ukoso, a način disanja je cirkularni. Međutim, kaval ima sedam rupica na prednjoj strani, a osma se nalazi na poleđini, te na donjem dijelu cijevi glasnice, što "svirala/sviralja od pirinča", odnosno "pirinče" ne posjeduje. Dakle, "svirala/ sviralja od pirinča" ili kako ga stanovnici kraće nazivaju "pirinče" je labijalna svirala sa šest rupica na prednjoj strani, koje su jednako udaljene jedna od druge, a koji je izrađen od mesinga (pirinče od tur. pirinç što znači mesing) i na njemu se pri sviranju koristi tehnika cirkularnog disanja, tako da svirač može satima da svira bez zastoja za uzimanja daha.

2. *Odakle potiče naziv Pirinče?*

Naziv pirinče je skraćeni naziv za sviralu/ sviralju od pirinča. Sama riječ pirinče potiče od turske riječi *pirinç* što znači mesing.

3. *Da li je poznato konkretno mjesto nastanka ovog instrumenta?*

Trenutno nije poznato tačno mjesto i period nastanka, ali se s obzirom da je izrađen od legure metala, može pretpostaviti da datira od kad i pojava mesinga na ovim prostorima. Postoji mogućnost da je ovaj tip svirale, sa identičnom građom i tehnikom disanja, postojao i prije, ali da je izrađivan od drveta jasena, javora, lipe ili jorgovana.

4. *Koliko je instrument Pirinče bio poznat na području Sandžaka prije početka Vašeg istraživanja?*

“Pirinče” je bio veoma poznat među stanovnicima Pešterske visoravni koji su posjećivali vašare/ teferidže do devedestih godina XX vijeka. Nakon toga, sa intenzivnim uplivom mas medija, kao i drastičnim rezom sa sviranjem na tradicionalnim instrumentima (oni su ustupili mjesto instrumentima sa sintetičkim zvukom i harmonici), te turbo-folka i ozvučenja na vašarima/ teferidžima, ovaj instrument je počeo da pada u zaborav. Mojim istraživanjem, pogotovu projekcijom filma koji je nastao na osnovu prikupljenog materijala u okviru projekta “Pirinče – instrument koji nestaje”, za ovaj instrument se pročulo po sandžačkim mjestima u Srbiji (Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Nova Varoš, Prijepolje). Jedino nismo imali mogućnost da prikazemo ovaj film u Priboju, a nadam se da ćemo u budućnosti realizovati i to, kao i da ćemo imati mogućnost da ga prikazemo i u sandžačkim opštinama koje se nalaze u Crnoj Gori.

5. *Koji su razlozi prema Vašem mišljenju nepoznavanja historije ovog instrumenta?*

Više je razloga za to. S jedne strane u Sandžaku ne postoje institucionalna briga o muzičkoj tradiciji, niti ijedan etnomuzikolog, a niko se i ne bavi planskim kadrovanjem u

okviru koga bi, u nekoj doglednoj budućnosti, bio riješen ovaj problem. S druge strane istraživanja ove vrste moraju biti prekogranična, te je potrebno istražiti i muzičku tradiciju u sandžačkim opštinama koje su u Crnoj Gori, ali i ovaj instrument na Kosovu (migracije stanovništva na Balkanu odvijale su se kroz dug historijski period, a u Sandžaku su se naseljavali brojni narodi, miješalo se stanovništvo i odvijao process akulturacije), a istraživanja te vrste zahtjevaju finansijsku podršku institucija.

6. *Koji je značaj istraživanja historije ovog instrumenta kako za prostor Srbije, Sandžaka tako i šire?*

Ne bih rekla da je istraživanje historije značajno. Ono što je, po mom mišljenju, značajno jeste da se registruje element nematerijalne kulture Bošnjaka Sandžaka. U trenucima kada se negira njihova osobenost i postavlja pitanje šta je to po čemu su oni drugačiji od drugih, elementi materijalne i nematerijalne kulture, koji postoje u Sandžaku, pocrtavaju, odnosno, jačaju njihov identitet.

7. *U 2018. godini ste uz Kulturno umjetničko društvo mladih Novog Pazara aplicirali na konkurs za finansiranje projekata za zaštitu nematerijalnog kulturnog naslijeđa Bošnjaka, obzirom na pozitivan odgovor Ministarstva za kulturu i informiranje RS u kojoj fazi je danas sprovedba projekta uvrštavanje instrumenta Pirinče u listu nematerijalnog kulturnog naslijeđa?*

Ovaj zahtjev je ušao u proceduru, ali nikada nije dobijen zvaničan odgovor. Nezvanično saznajemo da je tendencija da se svrsta u kaval (što s obzirom na podatke iznete u odgovoru na prvo pitanje ne bi bilo ispravno), te da je moguće da se registruje samo sviranje na njemu. Međutim, kao što rekoh, nikada nije dobijen zvaničan odgovor, a ja, kao autor projekta i istraživač, okupirana pitanjima egzistencionalne prirode, ovo pitanje, odnosno ono što radim kao za dobrobit svog naroda, na žalost, morala sam, u ovom trenutku, da ostavim po strani.

PRILOG

Intervju 2

Damir Imamović rođen 1978. godine u Sarajevu.

Interpretator i kompozitor tradicionalne narodne muzike-sevdalinke.

Do sada izdao je osam albuma samostalno i u pratnji bendova Sevdah Takth i Damir Imamović trio. Također bavi se teorijskim istraživanjem historije sevdalinke.

2016. godine izdata je njegova prva knjiga na temu historije sevdaha pod naslovom „Sevdah“ pod pokroviteljstvom izdavačkog preduzeće Vrijeme iz Zenice.

- 1. Koliko je teško pokušati modernizirati dio kulturnog naslijeđa poput sevdalinke koji je svim generacijama poznat u recimo izvornom obliku, uzimajući u obzir ambijent u kojem živimo i sveukupni odnos prema kulturnom naslijeđu?*

Moglo bi se reći da se zapravo radi o lažnoj dilemi. Po svemu što znamo o tradiciji, ona se uvijek mijenjala. Ljudi uglavnom idealiziraju neki dio vremena u prošlosti.

Tu pojavu imate svuda. U turskoj klasičnoj muzici se uglavnom period Otomanske vlasti idealizira, tada su sulatni davali zlato za novi mekam.

U Preziji također postoji ta pojava.

Kod nas se taj idealni period veže za nastanak Radio Sarajevo i nekoliko bitnih imena poput Zehre Deović, Nade Mamule, Bebe Selimović, Zaim Imamović i drugi. Tu su još i nekoliko sazlija kao što su Muhamed Mešanović Hamić, Hašim Muharemović i drugi. Sve je uglavnom vezano za radijsku estetiku.

Bilo mi je važno u knjizi Sevdah da prikažem historijski razvoj sevdaha te da pokažem načini na koje su sevdah izvodili Safet Isović ili Zaim Imamović koji su osnovi različiti su samo jedan dio sveukupnog razvoja i historije sevdaha. Mislim da je muzika uvijek u promjeni. Postoji predrasuda da je orijent statičan i da se ne mijenja.

Nikada ne možemo tvrditi da nema promjene to bi bilo i neracionalno. Mada je niz raznih predrasuda duboko ukorijenjen u narodu kada je u pitanju sevdah. Moj cilj nikada nije bio da sevdah komercijaliziram niti da moderniziram sevdah radi popularnosti.

2. *Obzirom da se bavite teorijskim istraživanjem razvojnog puta sevdaha, pri Vašem izvođenju sevdalinki koliko ustvari ima elemenata izvorno tradicionalnog i modernog načina izvođenja sevdalinki?*

Što se tiče modernizacije i mogućnosti modernizacije sevdaha mogu reći da sam u svom poslu u kontekstu estrade uspješan.

Ipak svaki umjetnik bi trebao kroz profesiju izgrađivati kriterije rada i ne odustajati lako od postavljenih kriterija koji moraju biti visoki. Ono što je najvažnije u sevdahu je vokalna kultura. Ljudi kod nas često moj način izvođenja poistovjećuju sa džez muzikom što ustvari nema veze se džezom. Mnogo sam kombinovao muzičkih žanrova ali to većina nikad nije prepoznala kao ubacivanje drugih uticaja. Sasvim je normalno da u muzici postoje različiti uticaji iz raznih kultura jer je muzika ipak umjetnost.

3. *Kako i koliko je moguće pomiriti razlike između tradicionalnog i modernog načina izvođenja sevdalinki?*

U svakom poslu postoji dio ljudi koji posao obavljaju dobro, ali postoje i oni koji isti posao obavljaju nedovoljno kvalitetno. Oni koji posao rade dobro uglavnom sve što rade bude zanimljivo i kvalitetno.

Ovi drugi uglavnom se kriju iza određenih klišeiziranih paradigmi. Kada je u pitanju sevdah to je ograničena terminologija ili ključne riječi poput avlija, čaršija, behar, hanuma, aman Allah čak ili neka određena lična imena koja se smatraju "karakterističnima" za sevdalinke. Ne može se tačno odrediti šta je u muzici modern a šta tradicionalno. Nešto što se smatralo potpunom modernizacijom čak kičem u

muzici prije nekoliko decenija danas je neizostavni dio tradicije. Situacija često i obrnuta

4. *Da li prema Vašem mišljenju postoji način utvrđivanja i uspostava granice između modernizacije sevdaha i komercijalizacije sevdaha koja je danas pod plaštom očuvanja kulturnog naslijeđa u velikoj mjeri prisutna?*

Moje mišljenje je da je tako nešto nemoguće. To su mjere koje su sprovodili različiti totalitarni režimi. Dijelom je takva praksa i kod nas bila ustaljena. Repertoarska politika na radiju je bila vrlo striktna, šta se smije a šta ne smije slušati. Do sredine pedesetih godina su se morale pjevati pjesme samo nepoznatih autora. Mnogi su autori krijumčarili pjesme pa ih plasirali kao nepoznate. To je bio jedini način da nove pjesme dobiju prostor na programima radio stanica. Svaka zabrana kreativnosti je pogubna. Prvo zato što se ne može izvesti, drugi razlog je što stvari koje su se činile iznimno bitnim prije pedesetak godina danas se pokazuju kao potpuno nebitno obrnuto. Snimci nekih starih sazlija čiji se rad smatrao nebitnim prije nekoliko decenija danas su ključni za istraživanje i upoznavanje historije sevdaha. Pjesme poput “Kradem ti se u večeri” ili “Evo srcu mome radosti” u vrijeme nastanka smatrale su novitetima. Kada je krajem šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina pjesmu “Ne klepeći nanulama” napisao Hasan Dudić ta pjesma je smatrana komercijalnom muzikom. Ljubitelji starog sevdaha tog vremena poput Ibri Aščerića i Zaima Imamovića su je smatrali muzičkim kičem. Danas tu pjesmu većina ljudi smatra čistom bosanskom izvornom sevdalinkom.

5. *Možete li nešto više reći o ideji i samom nastanku muzičkog instrumenta tambur koji predstavlja kombinaciju saza i gitare?*

Radim već sedam ili osam godina na tom projektu, mada ne vjerujem u uspješnost tog projekta. Pošto sam producirao tri sazlijiska CD-a koja bi bila urađena u novoj produkciji sa čistim zvukom nakon saradnje sa Ćamilom Mitiljevićem moja ideja je bila da napravim instrument koji bi predstavljao po formi gitaru a po zvuku da liči na

saz. Nazvali smog a tambur zato što je nekad postojala u tekstovima varijanta muškog roda imanice tambura-tambur.

U turskoj muzičkoj tradiciji postoji poseban instrument Tambur koji je izuzetno važan u turskoj klasičnoj muzici.

BIOGRAFIJA

Amina Memić, rođena 01.04.1992. godine u Sarajevu. Osnovnu školu i Gazi Husrev-begovu medresu završila u Sarajevu.

Diplomirala na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu 2016. godine na Odsjeku za filozofiju i sociologiju.

Trenutno na postdiplomskim studijama Fakulteta političkih nauka u Sarajevu na odsjeku Sociologija.

IZJAVA O PLAGIJARIZMU

Kao student magistarskog studija na Fakultetu političkih nauka, Univerziteta u Sarajevu potpisujem izjavu da sam upoznat sa Zakonom o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo i Etičkom kodeksu Univerziteta u Sarajevu.

Ovom izjavom potvrđujem da sam magistarski rad napisao samostalno i koristeći se isključivo navdenom bibliografijom te da ovaj rad nije korišten pri bilo kakvom drugom ocjenjivanju.

Saglasan sam da jedan primjerak mog rada bude javno dostupan preko biblioteke Fakulteta političkih nauka

Mjesto/datum _____

Potpis _____